

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Program Humanitní studia
obor: Studium humanitní vzdělanosti

Petr Havlíček

Autobiografie jako rétorická fikce (k autobiografickým prózám Ludvíka
Vaculíka)

Autobiografie jako literární fikce Vaculíkových děl

Bakalářská práce

V Praze roku 2009

Autor práce: Petr Havlíček

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Češka, PhD.

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2009

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Havlíček, Petr. *Autobiografie jako literární pramen Vaculíkových děl*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta humanitních studií, 2009. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Jakub Češka, PhD.

Anotace

Bakalářská práce „Autobiografie jako literární pramen Vaculíkových děl“ se věnuje autobiografickým prvkům, které jsou obsaženy ve Vaculíkových knihách, zejména *Sekyra*, *Morčata*, *Český snář* a *Jak se dělá chlapec*. Zkoumá jakým způsobem a jak často jsou ve zmíněných knihách použity, popř. jak ovlivnily zpětně skutečný život.

Annotation

The bachelor work “Autobiography as a literature source of Vaculik’s work” attend to autobiographics elements, that are included in Vaculik’s books, especially *Sekyra*, *Morčata*, *Český snář* and *Jak se dělá chlapec*. This work investigates which way and how often they are used in the mentioned books, eventually how they influenced real life by return.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 22.6.2009

.....

podpis

Děkuji Mgr. Jakubu Čěškovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce.

OBSAH

1. Úvod	7
2. Český snář	8
2.1. Literární postavy.....	9
2.2. Vaculík jako literární postava/autor/vypravěč.....	11
2.3. ČS jako dokument doby	12
2.4. ČS jako důkazní materiál StB.....	14
2.5. ČS jako reklama.....	15
2.6. Vypravěčovo/ Vaculíkovo hledání pravdy.....	17
2.7. Sny jako skloubení fikce a reality.....	19
2.8. Struktura a stylizace	
A. Struktura.....	21
B. Stylizace.....	22
3. Jak se dělá chlapec	27
3.1. Literární postavy a vypravěč.....	28
3.2. Struktura a stylizace	
A. Struktura.....	29
B. Stylizace.....	30
C. Jak se dělá chlapec z hlediska předchozí tvorby	33
4. Sekyra	35
4.1. Literární postavy a vypravěč.....	35
4.2. Struktura a stylizace	
A. Struktura.....	37
B. Stylizace.....	38
5. Morčata	40
5.1 Autobiografické prvky v Morčatech.....	40
5.2 Podobnosti Morčat a Sekyry.....	41
6. Závěr: Autobiografie napříč Vaculíkovými romány	45
6.1. Prvek vypravěče.....	45
6.2. Ženský prvek.....	46
6.3. Prvek přírody.....	47
6.4. Prvek komunismu.....	47
6.5. Otcovský prvek.....	48
7. Resumé	50
8. Seznam použité literatury	51

1. Úvod

V této práci se budu věnovat čtyřem Vaculíkovým knihám, na kterých se pokusím ukázat autorův přístup k jeho vlastní biografii a její používání v textu. Postupně se budu věnovat zejména knihám *Český snář*, *Jak se dělá chlapec*, *Sekyra* a *Morčata*, které řadím podle míry přiznané autobiografie od nejvyšší po nejnižší. Svazky byly vybrány záměrně z důvodu jejich určité specifičnosti a relevantnosti k rozebíranému tématu. Po *Českém snáři* Vaculík vydal knihu, v níž různí lidé reagují na použití svých jmen v tomto románu. Text *Jak se dělá chlapec* byl psán téměř ve stejném období jako podobně autobiograficky laděná kniha autorovy tehdejší partnerky. *Sekyra* byla Vaculíkova první význačná kniha a konečně *Morčata* jsou zajímavá tím, že bychom v nich autorovu biografii na první pohled jen těžko nacházeli, přesto je jejich podstatnou součástí.

Každá jednotlivá kapitola rozebírá autobiografické prvky dané jedné knihy. Nejpodrobněji se zabývám *Českým snářem*, jelikož je z hlediska zkoumání použitých životopisných prvků, díky hojnému počtu sekundárních materiálů, nejvhodnější. Poněvadž použití autobiografických prvků se velice dotýká též skutečného světa, zkoumám je i z tohoto hlediska. V kapitole věnované knize *Jak se dělá chlapec* se mimo jiné podívám na vztah, jaký má tato kniha s knihou předešle jmenovanou a s knihou partnerčinou. *Sekyra*, které je věnována další kapitola, byla prvním Vaculíkovým úspěšným počinem na poli literárním. A v kapitole věnované *Morčatům* se pokusím odhalit zakládající autobiografické prvky, které jsou v tomto lehce jinotajném románu skryty.

Každá kapitola věnovaná Vaculíkovým knihám, výjimku zde tvoří *Morčata*, končí podkapitolou „struktura a stylizace“, jež si všímá použití autobiografie v obecné rovině a v určitém smyslu shrnuje a doplňuje do té doby zjištěné informace. Tvoří jakousi doušku každého oddílu.

2. Český snář

V pondělí 22. ledna roku 1979 zapsal Ludvík Vaculík první záznam do svého autorského deníku a dal tak vznik budoucímu Českému snáři (dále ČS) s podtitulem „Sny roku 1979“. Svůj do té doby poslední román *Morčata* vydal v roce 1970, bylo to tedy již asi 10 let, kdy napsal naposledy knihu. Mezitím sice psal pilně fejetony a spolu s Jiřím Grušou a Milanem Uhdem sestavili almanach české literatury *Hodina naděje*, je však vidět, že je autor nespokojen, chce opět napsat knihu. Jeho největší obavou je strach z toho, že toho už není schopen a propadá skepsi. Nejlépe to asi vyjádřil Vaculík sám, a to větou obsaženou hned v prvním záznamu ČS: „*Poslední rok cítím jako rok na přelomu sil, možností, rozumu a času.*“ (ČS, s.7) Jinými slovy, pokud nyní nenapiše znovu nějaký román, obává se, že se mu to už v budoucnu nemusí povést, ať už proto, jak sám píše, že mu „*už asi chybí ta ctižádost nutná k psaní*“ (s.7), nebo proto, že bude zavřen, že bude stár. Východisko z tohoto problému ukazuje Vaculíkovi Jiří Kolár, 3. ledna 1980 se dovídáme proč: „*Je tomu rok, co mi ve Slávii pravil: „Když nemůžeš psát, tak piš, člověče, o tom, proč nemůžeš psát! Zapisuj, co vidíš, slyšíš a co ti napadá.*“ (s. 420) Nepřekvapí proto, že Jiřímu Kolářovi je věnována celá kniha. O tom, jak byl problém o čem psát hluboký, svědčí opět první zápis knihy, ve kterém vypravěč přemítá, proč se mu tak nedobře spí a ve výčtu možností se dotkne nově vydané knihy *Dotazník* svého dlouholetého přítele Jiřího Gruši. Zjišťuje, že nejde o závist, spíše mu Grušův úspěch připomíná, jaké je to napsat a vydat knihu. Spojení těchto tří faktorů, dlouho nevydaná knižní práce, Kolářovo pobídnutí a Grušovo vydání *Dotazníku* stálo u zrodu čtyř set pětapadesátí stránek mapujících zhruba jeden rok Vaculíkova života.

Romány používající jako pramen autobiografii nebyly na našem území žádnou novinkou, vzpomeňme například na *Šlépěje* Jakuba Demla vydávané mezi lety 1917 - 41, *Písačky* dalšího Vaculíkova přítele Dominika Tataruky či dokonce na samotného Jiřího Koláře, který ve své knize *Přestupný rok* podává zápisky mezi 21. březnem až 20. prosincem roku 1955. A ani Vaculík sám nezacházel s autobiografickými prvky poprvé, jak o tom svědčí jeho romány. Co je však na ČS nového a zajímavého je míra otevřenosti s kterou svůj román píše. Není nic zvláštního na tom, že se v ČS objevují skutečné názvy ulic a my tak můžeme sledovat hrdinovu (nikoliv autorovu) pouť Prahou, ani že se setkáváme s Vaculíkovou chatou v Dobřichovicích nedaleko Prahy. V čem šel autor dál, než bývá v autobiografiích zvykem, je fakt, že Vaculík používá jmen skutečných osob a že otvírá svůj intimní i rodinný život široké, nejen disidentské veřejnosti. Nevíme přesně, jak na toto odhalené soukromí reagovala rodina (manželka Madla před tím, než spis četla, dle ČS tvrdí: „*dokončuješ vlastně obklíčení lidí. O*

mě už mi ani nejde.“ Str. 446), ale ohlasy nositelů jmen v ČS uvedených Vaculík později vydal pod názvem *Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře* (pro naši fakultu není bez zajímavosti, že pod jedním z příspěvků je podepsán Zdeněk Pinc).

Český snář končí datem 2. února 1980, ač poslední vpis Vaculík přidal 23. dubna téhož roku, když svůj román redigoval. Problém všech deníkových záznamů je konec, není totiž možno v touze po dokončenosti vyžadovat autorovu smrt. Vaculík problém řeší šalamounsky, zcela v duchu románu: poslední text je totiž snem o tom, jak se všemi svými oblíbenými přáteli, z nichž někteří jsou v té době zavřeni, jiní za hranicemi (Pavel Kohout), jede vlakem do Brna. Poslední věta celého románu je překvapivě pranostika „*na Hromnice musí skřivan vrznout, i kdyby měl zmrznout*“ (str. 455), která jaksí metaforicky ospravedlňuje napsání ČS i když Vaculík, co by skřivan, ví, že ho to možná bude stát dlouholetá pěstěná přátelství, rodinu, nebo to jinak ovlivní jeho osobní život.

2.1 Literární postavy

V *Českém snáři* se vyskytuje velmi mnoho postav. Objevuje se postava vypravěče, rodinných příslušníků, milenek, pracovníků Petlice, disidentů, ale i dopravních policistů a pracovníků StB. Vaculík jmenuje postavy různě. Některé pouze značkou (A, B, C v případě úkolu S), některé iniciálami (např. pan R. odpovědný za vazbu knih v Petlici), některé domácky (manželka Madla) a některé dokonce jmény skutečně žijících osob, což vyvolalo značný rozruch a rozpaky u lidí, kteří svá jména na stránkách románu našli.

Jedním z lidí, kterým velice vadilo používání jmen skutečných osob, byl Jiří Kantůrek. Ten argumentoval v *Hlasech* tím, že použitím jména Otká Bednářová jí Vaculík způsobil v budoucnosti možné nepříjemnosti. Stejně tak se i bojí možného prozrazení státní policii. Kantůrkův názor je však výjimkou. V *Hlasech* se spíše dočítáme o nemožnosti dát na roveň pojmenovanou postavu románu se skutečným nositelem toho jména. Například Sergej Machonin, taktéž postava románu, na stránkách *Hlasů* píše: „*Přestože z velké většiny znám konkrétní lidi, jejichž jmény jsou pojmenováni hrdinové, brzy jsem si ta konkrétní jména oddělil od lidí napsaných v knize. Tam jsou to pro mne legitimní literární hrdinové se vším, co má mít umělecká postava. Jsou přece výběrem všeho, co jsi z nich potřeboval, aby se vklapli do složitého ústrojí, jímž je román.*“ (str. 19) Podobné též v *Hlasech* reaguje další postava románu, literární kritik Milan Jungmann, ten píše: „*Zachycuješ své postavy s některými nadsazenými rysy, které jsou pro ně ovšem příznačné, a vynecháváš pochopitelně spoustu*

jiných, protože je pro daný umělecký čin nepotřebuješ. Nikdo nebude přece Machovce, Kosíka, Císařovského, Josefa aj. soudit jenom z toho, co o nich píšeš.“(str. 12) Z těchto střípků názorů je patrné, že literární postavy v ČS nelze ztotožňovat se skutečnými nositeli jmen, které Vaculík znal a jejichž obrazy do svého díla zařadil – nebylo úmyslem vykreslit skutečného člověka. Spíše se zdá, že Vaculík použil postavy jako figurky na šachovnici: někdy se zaměřil na jednu vlastnost, kterou potřeboval pro vyjádření nějaké myšlenky, děje apod., jindy se zaměřil na jiný charakteristický rys člověka, kterého znal, a vyjádřil ho v nadnesené podobě v příběhu. Skuteční lidé tak Vaculíkovi sloužili „pouze“ jako vzory postav, které si sám posléze upravoval a rozehrával s nimi příběh.

Ze všech postav ČS se autor zvláště věnuje čtyřem. Jednou z nich je vypravěč, ale o něm pojednávám v jiné kapitole, proto se prvně budu věnovat druhému na seznamu, filosofu Karlu Kosíkovi. Jak je Kosík pro Vaculíka důležitý, vidíme z toho, že u rozhovoru s ním, který se dle datování knihy udál 2. června '79, vůbec poprvé píše: „*Mám povinnost upozornit, že co jsem tu zapsal či ještě zapíšu o jeho názorech, není asi platné. To bych musel mít magnetofon. Je to spíš jenom záznam toho, jak bych s ním rád diskutoval.*“(ČS, str. 128), podobně tak o zhruba 200 stránek dál, tentokrát po rozhovoru s K. K., se zamýšlí nad svou knihou: „*Žiju to, jenže bohužel to také píšu. Má to být, nebo to nemá být, přátelé?*“(str. 337) Avšak nejvýrazněji Vaculík mluví o Kosíkovi ve větě: „*Ale já jsem ho (ČS) z velké části psal pro tebe. Je to spis také o toleranci, psaný pod tvým vlivem*“(tamtéž, str. 432). Kosík se objeví též v posledním příběhu-snu.

Podobně podstatná postava jako Kosík je též Zdena, v reálném životě Vaculíkova milenka, příjmením Erteltová, která „*ze čtyř set titulů Edice Petlice jich sto devadesát psala ona: na ostatních se podílelo šest jiných písarek*“¹, a neméně významnou je Vaculíkova manželka Madla. Ostatní postavy na rozdíl od těchto tří mají, až na malé výjimky (Helena), v ČS epizodní charakter, a tudíž vzniká důvodné podezření, že jejich reálné předobrazy měly též na Vaculíka, minimálně v průběhu psaní románu, velký vliv.

Zajímavou postavou z hlediska použití autobiografie, avšak jinak, je zcela záporná postava Ing. Rabana. O něm se v knize dovídáme nejenom to, že v dobách komunismu připravil přítele Josefa Císařovského o jeho nemovitost, ale také o přesné adrese jeho pražského bydliště („*Praha 7, Jankovcova 94*“ ČS, str. 126). Jelikož ona adresa skutečně existuje, můžeme se domnívat, že Vaculík skutečně do románu vložil jakési nejen literární potrestání viníka.

¹ Ludvík Vaculík (Lidové noviny, 23. října 2007, roč. 20, č. 247, s. 10)

2.2. Vaculík jako literární postava/autor/vypravěč

Nejsilnější postavou Vaculíkova románu je neoddiskutovatelně vypravěč. Ten je zároveň autorem deníkových záznamů a jeho prostřednictvím se dovídáme vše v knize obsažené, žádný jiný zdroj tu není – co neví vypravěč, nedostane se ke čtenáři. Obráceně to však neplatí (co ví vypravěč, ví i čtenář), jelikož záznamy nejsou dle členění ČS psány každodenně, a tak čtenelovi občas chybí souvislosti a jen z různých poznámek či dějů může si dohotovit předpokládaný děj, který předcházela. To vše dělá z vypravěče mocného pána. Nejlépe tuto myšlenku formuloval v *Hlasech* Milan Šimečka: „*Jednou uklouzne, zmýlí se, zapomene na své přísně střežené člověčenství a dá nám ukázat, že je bůh otec, jemuž je dovoleno vše soudit, nehodné zavrhnout a věřící usadit po svém boku. Nu, a to se nestalo. To je největší zázrak této knihy.*“ (str. 65) Proč se Vaculík nestal ve svém románu „bohem“, to se pokusím na následujících řádkách poodkrýt.

Již v *Hlasech* si několik pisatelů všimlo, že autor Ludvík Vaculík není ten samý jako postava vypravěče Vaculíka, který se na stránkách románu nalézá a formuje jeho děj. V *Hlasech* se nad tímto zamýšlí už Sergej Machonin, Luboš Dobrovský („*Ty však přece píšeš o Ludvíkově představě o tom či o onom a Ludvík je Tvou představou Tebe sama, je tudíž výsledkem tvorby a nikoli záznamu.*“; str. 39), Karel Šiktanc, Vladimír Karfík a Zdeněk Pinc, všichni jsou samozřejmě postavami románu. Posledně jmenovaný dokonce používá rozlišení Vaculík kontra vaculík, přičemž slovo vaculík používá za účelem pokusu „*o sociologickou typologii*“ (str. 101) postavy vypravěče. Jak vyplývá z myšlenek výše jmenovaných, Vaculík při vytváření postavy vypravěče, autora a hlavního hrdiny v jedné osobě použil stejný způsob jako při formování svých postav – vzal sice sebe sama za vzor, ale tento vzor upravil a upracoval ho do podoby Vaculíka objevujícího se v ČS. Tak mohl skutečný Ludvík Vaculík psát o svých postavách, i o sobě samotném, s nutným nadhledem, který ho vyvaroval těch nejvýraznějších projevů „boha otce“, použiju-li Šimečkova výkladu.

Přesto se však ozývají kritické ohlasy na Vaculíka a jeho literárního Vaculíka. A tyto ohlasy jsou vůbec nejvíce slyšet ze strany Evy Kantůrkové, která píše, že postavy v románu se všechny „*knihou pohybují jak v zrcadlovém petržinském bludišti, pokřivení, znetvoření – jen Ty sám ve vlastní úvaze a vyslovování citů, (...) tu jsi nepokřiveně; sebe neustále obhajuješ, a tak i vylepšuješ.*“ (Hlasy, str. 96, zkráceno), jinými slovy, zůstává k sobě shovívavý (Kantůrková nerozlišuje literárního a skutečného Vaculíka).

Jiná výtku směřovala na Vaculíka kvůli jeho údajnému exhibicionismu. Tato výtku spatřovala oporu v rozhovoru autora s paní Pithartovou. Jako každé z postav románu, Vaculík

jí předal část textu s tím, aby mu ta napsala či řekla své připomínky. Jelikož se pí Pithartové dle ČS (str. 409) nelíbilo, že Vaculík rozhovor podává nepravdivě, zkresluje její stanoviska i výroky a nemá schopnost „sublimace skutečnosti“(Tamtéž), požaduje, aby byla z textu vyškrtnuta. Vaculík se sice podle svých slov pí. P. uvolil, ale neodpustil si takovouto výpustku ozvláštnit: „*Ona řekla...a to je škrtnuté. Protože(...) mi tento zápis prostě zakázala úplně...*“(ČS, str. 246; zkráceno)

Jelikož je ČS psán v subjektivní Ich-formě, svádí to čtenáře k tomu, aby bez připomínek vzal postavu literárního Vaculíka a spojili ji s Vaculíkem skutečným. Jak je však vidět z vět současníků a dokonce i samotných aktérů ČS, byla by to chyba. Románový Vaculík, ať vystupuje v románu sebekpřesvědčivěji, nutně nikdy ani nemůže být skutečný už jenom tím, že reálný spisovatel Ludvík Vaculík si vybírá, co vloží do úst či myslí svému obrazu – vybírá si jeho podobu. Přesto má vypravěč silně autobiografické rysy, které způsobily tolik odezvy z řad přátel disidentů a spojily postavu s člověkem.

2.3. ČS jako dokument doby

„V prvním plánu jsou jeho deníkové záznamy o československém „disidentském ghettu“, o jeho každodennosti, struktuře života a starostí v něm, o jeho atmosféře i základních otázkách. Kdyby tato kniha nebyla ničím víc, než tímto, je velkým činem...“ (Hlasy, str. 132, zkráceno)Tuto větu o ČS pronesla jedna z jejích postav a zároveň první prezident ČR; Vaculík ji v románu jmenoval pan Václav.

V ČS nacházíme díky množství biografických prvků i velký počet reálií, ať už ze života disidentů nebo ostatních lidí, které rámuje svým specifickým a přesto zcela organickým způsobem. „*„Kolik exemplářů toho děláš?’ zeptal jsem se tužkou. Napsal odpověď a zachechtal se tomu směšnému nákladu,*“ (ČS, str. 8) píše Vaculík a dává tak lehce nahlédnout do každodenního života lidí, stíhaných StB, aniž by zvlášť upozorňoval na těžkosti spojené s odposlouchávacím zařízením ve svém bytě. Když Vaculík píše o špatných poměrech, dělá to svým typickým vtipným způsobem, způsobem, který si osvojil jako zkušený fejetonista. Kritizuje sice, ale nenechává se svými výtkami strhnout, podává je se spisovatelským nadhledem. Tak například informuje o koupi svatebního daru své budoucí snaše Izabele, která nakrátko přicestovala z Francie: „*Izabele se u nás v kuchyni líbil cibulový porcelán. Hledali jsme ho tu, nebyl. Vyhlédla si broušené sklenice na aperitiv, měli však jen tu*

jednu sklenici ve výloze. Všichni jsme se smáli. To mluvím ovšem o Tuzexu, v normálních obchodech nebylo nic.“(ČS, str. 265)

Dalším a zdaleka nejčastějším okruhem zajímavého líčení doby jsou skutečnosti ohledně StB a její činnosti. Podle četnosti záznamů v ČS se dá usuzovat, že příslušníci této policejní složky byli trvalými položkami v životech disidentů. Jak z textu vysvítá, sám Vaculík chodil k „úředním jednáním“, neboli jak sám říká „výhružky“, každý měsíc. Ač o tom, co se přesně dělo při samotných výsleších, Vaculík raději mlčí, občas se dozvídáme důvody pozvání (fejtonistická činnost, umožnění studování VŠ jeho synu Janovi, publikování v zahraničí, edice Petlice) a jednou či dvakrát i dějový obrys „jednání“. Vaculík naopak čtenáře důvěrně seznamuje, pokud jde o policejní praktiky: když je písarka Zdena po odmítnutí vydání jmen poslána na venerologické vyšetření, když je autor zbaven řidičského oprávnění nebo když si musí nechat změnit značku auta (Vaculík uvádí, že na svém autě měl značku číslo AO 19-77, jelikož však tato odkazuje na Chartu 77, je mu odebrána a nahrazena jinou). Zvláště podrobně jsou vylíčeny praktiky StB na Josefu Císařovském, tomu dle ČS odebrali řidičský průkaz hned po podepsání charty a tak i dům, stodolu a část pozemku (a s tím souvisí postava ing. Rabana). A tak bychom mohli ještě dlouho pokračovat.

ČS však nemluví pouze o šikaně ze strany StB. Jako dokument doby, mám-li použít slova Václava Havla v Hlasech, zpravuje též o zákulisním dění uvnitř okruhu disidentů a odhaluje jejich spory (např. O Vaculíkově textu Poznámky o statečnosti), názory na politiku, společenské dění (odjezdy přátel do zahraničí), aktivity. Ve všem je cítit silný prvek protistátního smýšlení obrácený proti agentům policie. Disidenti jsou líčeni jako sociálně odstrkovaní lidé s podřadnými zaměstnáními, kteří jsou neustále pod drobnohledem policie, kterou jsou psychicky týráni. Proto mezi sebou udržují většinou družné svazky (návštěvy, besedy) podporované nutností osobních setkání (např. kavárna Slavie), jelikož telefony jsou odposlouchávány. Vaculík dle Havla vypráví v ČS mimo jiné o „světě, v němž drtivá většina populace je zahánána do svého privátního prostředí (tj. ghetta v jistém ohledu ještě dusnějšího, než je to „disidentské“), umlčena a donucena chovat se jinak, než jak by se chovat chtěla.“(Hlasy, str. 133) Milan Jungmann, taktéž jedna postava z ČS, mluví podobně půjčiv si větu z knihy: „Český snář(...) je o podnebí drsném, nečeském a možná smrtelném...“²

Stejně jako v Petlici šlo Vaculíkovi o uchování *celé* české literatury, je i ČS psán tak, aby se pokusil uchovat následujícím generacím obraz nejen jedné specifické skupiny lidí

² Český parnas, M. Jungmann, str. 239; zkráceno

vystrčené na okraj, ale díky jejich pohledu nazpět, poskytnou i obraz o větším zbytku společnosti, tedy i doby.

„Všecko co jsem psal, psal jsem s úmyslem, aby to byl dokument té doby, naší generace.“
Ludvík Vaculík z rozhovoru s Miroslawem Śmigieliskim³

2.4. ČS jako důkazní materiál StB

Jelikož měl být ČS vydán v době komunismu a jelikož jeho podstatnou částí jsou postavy lidí z disidentského okruhu, otevírala se otázka, zda Vaculík svou knihou neposkytne Státní bezpečnosti důkazní materiál proti některým osobám. Pravděpodobně nejúplnější seznam výtek na přílišnou otevřenost, a tím zneužitelnost ČS podal Jan Kantůrek v *Hlasech nad Českým snářem*. Své výtky začíná polemikou: *„Ludvík Vaculík – autor a hrdina Snáře – se čtenáři představuje jako člověk důsledně respektující „konspirativní“ pravidla(...). Tentýž Ludvík Vaculík však sepsal na 500 stran textu, ve kterém o svých blízkých a přátelích – s uvedením celých jmen – hovoří zcela autenticky(...).“* (Hlasy, str. 97; kráceno) První Kantůrkova výtka je nejzásadnější. Tím, že Vaculík používá celá jména skutečných postav a popisuje jejich tužby a vztahy, ať už dobré nebo špatné, mezi ostatními disidenty, dává tím do rukou StB páku, kterou ta může při svých výsleších využít. Další výtka směřuje na vydávání Petlice, Vaculík totiž píše, kdo pro tuto edici pracuje (Otká, Zdena) a že knihy jsou jednotlivým zájemcům prodávány, tedy nejsou vzájemně vyměňovány a daňovou správou nepostihnutelné, jak líčí například Kantůrkova žena Eva, která *„u všech výslechů tvrdí, že si spisovatelé rukopisy vzájemně vyměňují(...); proč ji tedy necháváš ve své knize rozprodávat po Praze nějaké výtisky fejetonů...?“* (Hlasy, str.98; kráceno). Dále Kantůrek vytýká Vaculíkovi jeho prostořekost, zmínky o jednotlivých disidentských akcích a celý svůj text uzavírá větou: *„...policie tohle všechno stejně ví. Ale přece jen: mnohé z těchto věcí neměla dosud k dispozici písemně a tak pěkně pohromadě.“* (Hlasy, str. 99)

Vaculík si byl při psaní vědom, že stránky z knihy mohou sloužit jako důkazní materiál, a snažil se proto zařídit co nejvíce věcí tak, aby nebyly dešifrovatelné. Sám v jednom rozhovoru říká: *„Když jsem to psal, věděl jsem, že nesmím říct nic(...). Než jsem ji dal do Petlice, to bylo až za rok, dal jsem ji všem osobám, které tam byly vyjmenovány,*

³ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=6&sid=114>

*přečíst. A nikdo neřekl, nikdo, kdo tam byl, neřekl, že jsem něco prozradil Státní bezpečnosti, protože viděli ten rozdíl.“*⁴ Jeho slova nejvíce potvrzuje epizoda s akcí „S“ na které se podíleli lidé A, B a C. Jelikož Vaculíkův byt mohl být kdykoliv prohledán a zabavené rukopisy prozkoumány, uchyluje se autor na tomto místě k jediné naprosté cenzuře jmen postav. Do této doby nanejvýš dává postavám jména jiná (například tiskaře), popř. používá iniciály. Akce „S“ probíhá skoro od počátku knihy a teprve před koncem (23. ledna 1980) se dozvídáme, když už je úkol hotov a nemůže už být ohrožen, že šlo o ucelení a vydání knihy Slovník českých spisovatelů 1978, a zjistíme, že pod jedním z písmen se ukrýval Jiří Gruša. Stejně tak o jiném místě knihy Vaculík praví: *„Já jsem se třeba sešel s někým ve Slavii a domlouvali jsme nějakou ilegální věc, ale to není pravda. To co jsme domlouvali, nemohlo být nikdy ve Slavii a nemohla to být ta věc. To je tam proto, aby čtenář viděl, jaká byla atmosféra(...).“*⁵ Zajímavým a v disidentských kruzích zcela neobvyklým činem, který však celou otázku, zda ČS může posloužit jako důkazní materiál, ukončil, bylo Vaculíkovo předání ČS osobě majora Fišera, což byl vyšetřovatel, který Vaculíka vyslýchal a který se v knize párkrát objevil. Vaculík v Hlasech nad ČS vzpomíná na rozhovor s Fišerem, který proběhl 22.10. v kavárně Belvedere: *„Upozornil jsem, že přes deníkovou formu jde o román a že k vyjádření skutečnosti užíval jsem změněných či smyšlených fakt.“* (str. 91) a o několik řádek později pokračuje: *„Přiznává se (Fišer), že knihu četl ‚z jejich hlediska‘, ale ani po této stránce nedověděl se tolik, kolik čekal podle pověstí, jež o ní kolovaly.“* (str. 91) Toť praví Ludvík Vaculík k problému Českého snáře jakožto důkazního materiálu pro StB.

2.5. ČS jako reklama

Tím, že v *Českém snáři* slouží Vaculíkovi za důležitý zdroj fikce skutečnost, objevují se na stránkách románu taktéž zmínky o skutečných, již vyšlých knihách či jiných textech, nejen pana Vaculíka, ale i dalších. Nejčastěji se v ČS objevují zmínky o připravované knize *Milí spolužáci*, která byla nakonec vydána o šest let později než ČS, tedy v roce 1986. Na prvních šedesáti stranách se Vaculík o nich zmiňuje čtyřikrát - že chtěl k nim připsat vloženou komentující kapitolu (ČS, str. 9), že k nim fotografoval deníkové dokumenty (str. 16), když si přečetl své dětské deníky (str. 21) a když píše, že kromě knihy indiánské a dělnické, napíše a vydá taktéž knihu studentskou, novinářskou a jako poslední pozdně indiánskou (str. 57). Sice

⁴ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=6&sid=114> (kráceno)

⁵ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=6&sid=114> (zkráceno)

hned v závorce píše: „*Jsem tak ukázněný, že tuto blbost při přepisování načisto v roce 1980 ani neškrtám*“ (Tamtéž), ale zmínka o *Milých spolužácích* padla, a byla dokonce rozvedena do tak nereálných rozměrů, že se stala dobře zapamatovatelnou. Mimo této knihy se též často zmiňuje o *Sekyře*, *Morčatech* nebo dokonce až v roce 2001 vydané knize *Cesta na Praděd*. V ČS se však neobjevují jen Vaculíkovy knihy, podobné „reklamy“ můžeme najít i na knihy jeho přátel, s kterými se ve svém okruhu stýkal. Například hned na první straně rukopisu se dozvídáme o vydání Grušovy knihy *Dotazník* (str. 7), na dalších pak o textech Slováka Dominika Tataruky (str. 19, 38), kalendáři Karola Sidona (str. 8), o Cimrmanovi (str. 48) či divadelním spolku Orfeus (str. 57). Jak může být reklama dobrá, například když Vaculík při čtení Tatarkových *Pisaček* pronese, že tato kniha se musí rozhodně opsat a v Petlici vydat, tak může být reklama špatná. Záporně totiž Vaculík v ČS hodnotí *Albatros* Mojmíra Klánského a rozmlouvá o povídce s autorem na stranách 89 až 91. Ještě hůře však ve Vaculíkových očích dopadla Eva Kantůrková, a to jak s knihou *Pán věže*, tak s *Černou hvězdou*, na kterou si manžel Evy Jiří upamatovává při výčtu výtek ČS větou: „...*jsi vylíčil Evu jako zlou ženskou a nepřiliš schopnou spisovatelku*,“ a cituje z Vaculíkova rukopisu: „*Milan Šimečka(...) šel tak daleko, že pochválil i Černou hvězdu*.“ (Hlasy, str. 99; zkráceno). V neposlední řadě se v ČS častokrát dozvídáme o nových knihách, které mají být brzo vydány v Petlici nebo o zákulisí této samizdatové edice založené a vedené Vaculíkem od roku 1972 (text věnovaný přímo jí najdeme v ČS na deseti místech. Nejprve 26. ledna 1979, naposledy pak 31. ledna o rok později).

Je těžké odhadnout, nakolik Vaculík píše o knihách či jednotlivých textech a jejich autorech, aby je nějak prezentoval, tedy s úmyslem, a nakolik se jedná „pouze“ o zápisky každodenních událostí bez vedlejších myšlenkových uliček. Z jedné věty v ČS však vysvítá, že Vaculík určitý zámysl měl. Na stránce 57 románu se o divadelním spolku Orfeus dovídáme toto: „*Je mi líto, že toto divadlo zas nikdo nebude znát, ačkoliv je unikátně krásné na světě*“ (str. 57). Tím, že Vaculík tuto větu napsal do své knihy, kterou zamýšlel vydat, což se mu taktéž podařilo, utvořil na tento spolek automaticky a povýtce úmyslně reklamu a zároveň se tím i postaral o vyvrácení předešlé věty, což celé věci dodává vtipu. Tato věta ovšem neplatí jen konkrétně o zmíněném divadelním spolku, ale zdá se, že Vaculík podobně postupuje minimálně u několika dalších textů, příkladem budiž pasáž z 19. října: „*Udělal jsem si zelený čínský čaj a četl o důvtipném tlustém detektivu Nero Wolfovi a zavražděném vzácném býku Cezarovi. To je útěšná kniha! Ta by se měla opsat*.“ (str. 344)

Jak je z textů patrné, o některých věcech autor píše s úmyslem, aby jimi seznámil uzavřenou veřejnost disidentských kruhů. Které knihy, texty či divadelní sdružení budou mít

svou propagaci v ČS a popřípadě vyjdou v Petlici, to určuje Vaculík sám podle toho, jak ho co zaujme a podle toho, o čem soudí, že by se mělo uchovat pro další generace; to je například Patočkovovo dílo. Důvod uchování a propagace české literatury stál též u zrodu Petlice - „*Byl to nahodilý nápad, žádný plán. Po nás chytli se ho další kamarádi. Jméno dostal až o rok později, v tramvaji, když jsem jednou před Vánoci hleděl na reklamní plakátek jistého nakladatelství: edice ‚Klíč‘, otevírající prý pokladnici české literatury. ‚Hovno!‘ pomyslíl jsem si.*“ (ČS, str. 446). V ČS tedy autor odkazy na jednotlivá díla nedělá nic jiného, než co započal sedm let před první stránkou Snáře: snaží se poskytnout prostor české disidentské literatuře, snaží se, aby česká literatura byla uchována celá.

2.6. Vypravěčovo / Vaculíkovo hledání pravdy

Nebylo by možno mluvit o ČS a přitom se nevěnovat jednomu specifickému rysu Vaculíkova vypravěče, jehož je sám předlohou, a tím je hledání pravdy „*ve smyslu: věrnost sobě*“, jak si všímá Zdeněk Pinc (Hlasy, str. 108). Literární vědec, taktéž postava z ČS, Václav Černý dokonce o ČS píše, že je to kniha „*činem především mravním, a potom teprve estetickým*“;⁶ a vypravěč tomuto dává za pravdu: „*Podle mne hlavní je úsilí o pravdu a soulad s ní, morálka vyjde z toho sama, a nikoliv třeba ihned.*“⁷ Téhož si všímá Z. Pinc v Hlasech: „*Vaculík (mými slovy) dodává, že pravda je nad morálkou*“ (Hlasy, str. 101)

Autor podle svých slov v ČS píše mimo jiné „*s úmyslem pozlobit někoho, vydráždit ho, splést a udělat mu nejasno,*“ to vše z toho důvodu, aby se odkryly skutečné povahy věcí. Jak sám Vaculík v souvislosti s venkovskou masou říká: „*Strašně by potřebovala, aby do ní zase někdo vnesl pořádnou dávku neklidu, aby pochopili, že nežijí podle svého, ale podle cizího.*“⁸ Právě neustálým tázáním a „*rýpáním*“ může nahlédnout jak „*dnes žít svůj život,*“ jak píše v Hlasech Vladimír Karfík. Milan Jungmann si též všímá vypravěčova zájmu o astrologii – chápe ji jako metaforu zarputilosti „*pátrající po jistotách o sobě*“⁹. Ta ale vypravěče dráždí, proto můžeme na jedné straně textu číst: „*Sere mě rychlost světla... Že prý je limitní. Co ty si o tom myslíš?*“ (ČS) Dle Jungmanna štvou vypravěče nehnuté pravdy („*proto mu (vypravěči) nedá pokoj ani limitní rychlost světla, nad níž se nikdo nepozastaví*“¹⁰), což je podloženo i ve

⁶ Eseje o české a slovenské próze – str. 178

⁷ Nad knihami a rukopisy, K. Pechar – str.96

⁸ Generace, A.J. Lihem - str. 104

⁹ Český Parnas – str. 239

¹⁰ Tamtéž

Vaculíkově myšlence: „*Bojím se, že co lidé považují za své myšlení, je často pouze přiřazování nových poznatků a vjemů tak, aby nerušily už uskladněné. Tvrzení kamene.*“¹¹.

Kromě vypravěčovy touhy „udělat nejasno“, a tak přinutit člověka opět k aktu volby a přiblížit ho tím ke svobodě, je druhým momentem vypravěčova hledání pravdy touha po smíření: „*Touha po smíření pronásleduje mě celý život.(...)Mně moje stálá ochota k smíru občerstvuje síly: když tedy nechcete mír, jsem dnes znovu, svěže jako včera, proti vám*“ (ČS, str. 87-88; zkráceno). Tuto touhu po smíření můžeme skutečně nalézt hned na několika stránkách knihy. Například každý výlet do přírody, na chatu v Dobřichovicích (Vaculík má zde skutečně chatu), dá se chápat jako opětovné smíření s přírodním živlem, který opustil, když se vydal do Prahy, kterou, jak vypravěč, tak Vaculík, nemají nejradši. Stejně tak můžeme naleznout jisté prvky po smíření se skutečnými představiteli svých literárních postav už přímo v ČS, nejlépe je to patrné na posledním zápisu, snu z 2. února, kdy cestuje se všemi přáteli, i zavřenými (V. Havel), i přebývajícími v cizině (P. Kohout) v družné zábavě. Částečné smíření s tím, že Vaculík nemůže knihy psát a vydávat, de facto poskytuje celý ČS, o kterém například M. Jungmann mimo jiné mluví jako o „*románu o vznikání románu*“¹². O touze po smíření se v ČS poprvé dovídáme hned po vyprávění snu, ve kterém se vypravěč potkává s Auerspergem z ÚV KSČ (jedná se o skutečnou postavu žijící v té době, křestním jménem Pavel) a smiřuje se s ním vkládaje mu do úst větu: „*,Nikdo na našem místě už by nemohl udělat vůbec nic. Věříš mi?‘ Toužil jsem obejmout ho.*“ (ČS, str. 87); smířlivě též vypravěč mluví o svém vyslychateli majoru Fišerovi: „*Major Fišer je o něco starší než já, odhaduju, že už se taky těší na důchod, jedná slušně, líp se ovládá než já...*“ (ČS, str. 235).

Z Vaculíkových fejetonů, prohlášení *2000 slov*, životními peripetemi na poli novinářském (za komunismu nemohl být zaměstnán u novin) i životním („*srdcové dámy*“ Zdena, Helena, Lenka,...) můžeme jasně cítit vypravěčovu touhu lidi vydráždit a udělat nejasno, aby sami museli volit. Na druhou stranu, o Vaculíkově touze po smíření toho víme jen velmi málo. Karel Hvizďala mluví o konfliktu v Československém rozhlasu (jednalo se o ztrátu peněženky kolegyně, za kterou rozhlas odmítl nést zodpovědnost s odůvodněním, že neručí za věci položené na stole), který Vaculík dovedl do smířlivého konce tím, že vynesl psací stroj, který měl na stole.¹³ Taktéž připomíná Vaculíkova slova: „*Raději slavím každý den a touha po smíření je tím, co tyto dny spojuje. Přiznejme si: narozeniny ničím*

¹¹ Pechar-str. 94

¹² Č. Parnas – str. 239

¹³ Reflex, červenec 2006, č. 29, s. 58 - 61

nevynikají.¹⁴ Z rozhovoru¹⁵ pro Lidové noviny z roku 2006 Vaculík poodkrývá i zdroj této touhy, o kterém v ČS mluví: „Připadám si jako člověk, který má veliký důvod ke kajícínosti.“ a o pár řádek dále můžeme číst jeho tezi v jiném podání: „Já nevím, jestli se chci očistit. Chci se vyřídit. Vyrovnat to.“ Ačkoliv prvky „touhy po smíření“ jsou v ČS patrné, můžeme polemizovat, o jak velkou autostylizaci se jedná, přečteme-li si totiž knihu *Já jsem oves*, ve které Vaculíkova žena Marie odpovídá na otázky Pavla Kosátika, mohli bychom dospět k závěru, že ona vypravěčova touha je výborná Vaculíkova vsuvka.

2.7. Sny jako skloubení fikce a reality

Napříč všemi podkapitolami tohoto textu jsem se věnoval otázkám jak a nakolik, pokud to bylo možné zjistit či přesněji odhadnout, je v ČS použita Vaculíkova autobiografie. Nyní se dostáváme k jednomu z nejdůležitějších bodů tohoto tématu, totiž jakým způsobem dochází k uchopení reality a fikce v *Českém snáři*. Tímto způsobem jsou sny.

Sny jsou v ČS častým prvkem. Objevují se buď přímo jako deníkový záznam daného dne, či jeho část. Sami o sobě nemají žádnou chronologickou či logickou návaznost a i v textu je častost a doba jejich výskytu náhodná – žádným způsobem se neodvolávají na téma předchozích či budoucích záznamů; alespoň se mi tento vztah nepodařil zjistit. Náměty snů jsou různé, myšlenky na Pavla Kohouta, o broumovském pivovaru, o dětství, o již zmíněném Auerspergovi apod. Vypravěč o nich píše: „*Své sny zapomínám, ráno nevím nic. Jsou to asi jenom zlomky, nic souvislého.*“ (str. 377)

Díky roku 1980, kdy Vaculík předal svůj opsaný rukopis několika lidem, jejichž obrazy se v ČS objevily a jejichž odpovědi zaznamenal v Hlasech, zjišťujeme díky Milanu Šimečkovi (str. 65), že ČS nesl podtitul „Sny roku 1979“; později vydané knihy již tento podtitul nenosí. V souvislosti s tímto upozorňuji též na samotný název Vaculíkova románu *Český snář*. Je jisté, že sny v ČS hrají důležitou, ne-li zásadní roli, o tom svědčí i pokusy je interpretovat – z postav, které se v ČS objevily, se je pokusil ve svých literárních pracích vyložit Vladimír Karfík a Václav Černý, oba došli k velice odlišným závěrům.

Profesor Václav Černý o snech v ČS na úvod své myšlenky píše: „*Povíme o nich, že jsou malebné a pikantní, a více nic, což je hodně málo.*“¹⁶. Černý se nevyjadřuje k jejich

¹⁴ Tamtéž

¹⁵ Lidové noviny, 22. července 2006, s. 11

¹⁶ Eseje o české a slovenské próze – V. Černý, str. 186

významu či významnosti v textu jelikož o sobě píše, že není freudistou ani znalcem psychoanalýzy. Popisuje je jako mnohoznačné, proměnlivé a nespolehlivé: „Z daného snu si vyložíte cokoliv, toto i pravý opak.“ (Tamtéž) a dále v textu je popisuje jako „chuťovou přísadu jeho textu.“ Svůj odstavec, který tématu snů v jinak záporném hodnocení ČS věnuje, končí konstatováním: „Chybějí nám tedy všechny klíče k zámku,“ a dál se věci nevěnuje. Dle mého názoru profesor Černý funkci snu v ČS nevystihnul správně a připomínky o freudismu byly mu jen slepou uličkou pátrání. Oproti němu druhý z dvojice rozvíjí své myšlenky více a zdá se mi, že i přesněji.

„Podstatnou součástí románu jsou zápisy snů.“¹⁷, píše Karfík ve své knize a zaujímá hned opačné stanovisko a následně si všímá hned několika věcí. Dle jeho názoru Vaculík použitím slova „sen“ ve jméně i podtitulu knihy, ve kterém všechny záznamy de facto označuje jako sen, úmyslně „rozkolísává hranice mezi snem a skutečností“ (Tamtéž). Tuto myšlenku přizívuje to, že záznamy snů, o kterých vypravěč skutečně mluví jako o snech, jsou řazeny mezi jednotlivé reálné, myšleno dle vypravěče, záznamy bez jakéhokoliv pozorovatelného přechodu, Karfíkovou mluvou beze švu. Dále si všímá jejich dvou významů: „jednak v poukazech na vazbu vnější skutečnosti a vnitřního básnickova světa, jednak v přímé funkci ve významové výstavbě románu.“ (Tamtéž). Když mluví o snech ve Vaculíkově románu, používá adjektiva svobodný, celistvý, vnitřně necenzurovaný a ve svých úvahách se věnuje též poslednímu, snovému, záznamu, ačkoliv nesouhlasí s tím, že by to byl skutečný sen – z důvodu nutného ukončení románu, omezeném přibližně na dobu jednoho roku, „Nezbylo nic jiného, než si spravedlivý sen vytvořit“ (Tamtéž, str. 87) neboť poslední záznam „není ani záznamem zážitku, ani zápisem snu, (...) je čistou fikcí“ (Tamtéž; zkráceno).

Zdá se, že sen ve Vaculíkově ČS nabírá poloh od „čisté fikce“ až po románovou skutečnost: „Skutečnost přesahuje do snů a sny do skutečnosti.“ (Tamtéž, str. 86), jak to vyjádřil Karfík. Jinými slovy, pod obecný pojem „sen“, můžeme zařadit bez rozdílu všechny záznamy v ČS obsaženém.

Musíme si však položit otázku jak se má Vaculíkova skutečnost ke skutečnosti románové, tedy vypravěče. A zde shledávám nejpodstatnější význam slova „sen“. Ludvík Vaculík zcela jistě vložil do románu velké množství autobiografických záznamů, ale všechny či velkou část v různé míře stylizoval, a právě tuto stylizovanou skutečnost sám označil, již v podtitulu knihy, jako sen. V románu tudíž není složka snová a skutečná a profesor Černý vedl dle mého názoru myšlenky špatným směrem, když takto rozlišoval. Vše v románu

¹⁷ Literatura je čitelná – V. Karfík, str. 86

obsažené, je snem (ve smyslu předchozího) jednoho roku, vše se liší jen v míře vypravěčem přiznané snovosti (=stylizace). Karfík v hledání významu snů v díle nás dokonce svou otázkou zavádí ještě dál: „*je opravdu tak skutečné, co žijeme?*“ (Tamtéž). Odpověď na tuto jistě ne řečnickou otázku je však nad rámec této práce.

2.8. Struktura a stylizace

A. Struktura

Jak si správně povšiml Vladimír Karfík, je „*něco jiného privátní spisovatelův deník a deník, který píše autor, rozhodnutý jej bez větších zásahů učinit knihou.*“¹⁸ ČS je právě ten druhý případ, proto nepřekvapí, že Vaculík musel do svého románu psaného v deníkových záznamech vložit určitou strukturu, která by zabránila „rozbřednutí“ a vytracení děje.

Způsoby strukturace ČS jsou velmi různorodé a objevují se v románu relativně často. Prvním a největším Vaculíkovým problémem bylo, co do svých záznamů zahrnout a co vynechat. Přesně, avšak trochu expresivně, to dle mého názoru vyjádřila Eva Kantůrková v Hlasech: „*Ty bys na sebe řekl, i kdybys zabil. Lidem pišícím ze sebe ostatně nic jiného nezbyvá, nechtějí-li psát jen grafomanský blábol.*“ (str. 93) Literární Vaculík na jednom místě knihy Kantůrkové oponuje: „*Když omylem nebo zkusmo šlápnu do některých událostí svého života, cítím, že to ještě furt bolí. Tak toho nechávám a pěkně zapomínám.*“ (ČS, str. 148) přesto na sebe v románu říká hodně: popisuje své smýšlení o známých a kamarádech, práci v Petlici a své literární práci vůbec, popisuje svá strádání, jen lehce se dotýká rodinného života a popisuje též svůj vztah k ženám, z nichž některé jsou často popisovány náznakově jako milenky (Zdena, Helena, pí Pihartová, Lenka Procházková – budoucí partnerka). Právě rozvíjení milostného života na stránkách knihy bylo Vaculíkovi vytýkáno (E. Kantůrková) a sám autor dlouho přemýšlel, zda prvek „srdcových karet“ má do ČS zařadit: „*Já jsem třeba při práci na Snáři dlouho v textu zapíral ženský prvek, ale text nefungoval, tak jsem ho tam musel dodatečně pravdivě vepsat.*“¹⁹ Z jiného zdroje²⁰ se dovídáme, že jednou z postav takto následně vpravených do knihy byla Helena²¹, která „*ještě před finálem mizí. Jako v pohádce:*

¹⁸ Karfík, V. Literatura je čitelná, str. 77

¹⁹ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=1&sid=116>

²⁰ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=6&sid=114>

²¹ Podobně v duchu předcházející citace Vaculík na předsádce své knihy Hodiny klavíru píše: „*Dále pravím, že žádná knížka nefunguje bez ženské postavy: ona tu krizi dělá.*“

unesena zlým černokněžníkem (manželem) za devatery hory a devatery řeky...“ (do Rakouska), všimá si Karfík (str. 83, zkráceno).

Druhým největším problémem byl Vaculíkovy ústy řečený Kolářův požadavek na závaznost chronologie jelikož „*spravedlivou básnickou formu činí z deníku jediné nemožnost odkladu zápisu.*“ (Hlasy, str. 75), který autor pravděpodobně několikrát dle ČS porušil. Už na 36 stránce rukopisu totiž Vaculík píše: „*dnešní ranní návštěvu jsem nezapsal, tu nutnost vidím a splňuji až při přepisování spisu v únoru 1980!*“ Někdy jsou dodatky vloženy na základě pozdějších událostí jako v případě dne 29. 7. kdy autor do závorky píše: „*Poslední věty připsány v březnu 1980 ze zlosti na Kunderu za jeho interview o konci naší kultury!*“ (str. 243), a někdy jsou dopisovány z důvodu absence původního záznamu (viz pátek 17. 8.79). Jiným případem je vkládání dodatků z důvodů předešlé autocenzury, kterou při redigování rozptyluje: „*prasklo toho už tolik, ať praskne i toto. Dopisuji tedy 18. března 1980*“ (str. 267). Zajímavou myšlenkou se zaobírá Květoslav Chvatík, postava z ČS, když srovnává zápis ze 30.1.79 (psaný dle ČS ve skutečnosti 25.1.80) a 22.1.80, který si je velice podobný²², a dochází k závěru, že tyto texty nemají pouze strukturační povahu, ale zároveň potvrzují „*neurotizující atmosféru života v pasti,*“ (Chvatík, str. 219) a obecně ukazují skepsi „*intelektuála, který chce psát, ale nedaří se mu to, protože ví, že jeho rukopis stejně nesmí být vydán.*“ (Tamtéž)

Z řečeného vyplývá, že ačkoliv jsou Vaculíkovy výrazně autobiografické záznamy strukturované na první pohled přísně chronologicky, autor si dovolil některé události časově posunout, zamlčet a doplnit později, připsat, vyškrtnout (viz pí Pithartová) nebo zvýraznit – vše za účelem výstavby solidní struktury svého románu. To však znemožňuje nahlížet na ČS jako na skutečný autobiografický deník jelikož si čtenář nikdy nemůže být jist, zda to co čte, je skutečně text napsaný toho dne, nebo se jedná o další přípisek; víme totiž jen o dodatcích Vaculíkem přiznaných a to buď přímo z knihy anebo z pozdějších rozhovorů.

B. Stylizace

V kapitolách tomu věnovaných jsem již mluvil o stylizaci postav, autora, příběhu nebo skutečnosti. Nyní bych chtěl nahlédnout Vaculíkovou stylizací v ČS z obecného hlediska. Na

²² Pro srovnání: 30.1.79 – „*Když ráno vstanu..., asi hodinu hospodařím: umyju hrnky od snídaně, sklidním chleba a utřu drobky, zaleju rostlinstvo a poklidím ptactvo*“ (ČS, str. 21) a 22.1.80 – „*Žádné krmení ptactva, umývání nádobí, zalévání rostlin, ..., nic nemám na práci*“ (tamtéž, str. 436)

konci ČS zazní z úst literárního autora zajímavá věta: „*Pisatel se zmitá mezi potřebou upřímnosti a studem, jeho slova kolísají mezi dokumentem, jenž však není všude zajímavý, a stylizací, jež to očividně má napravit.*“ (str. 394) Zajímavá tato věta je z toho důvodu, jak vysoce je postavena stylizace v ČS – je druhým pólem dokumentu - to celé ovšem za předpokladu, že větě uvěříme; jak bylo řečeno výše, Vaculík literární není Vaculíkem skutečným. Přesnou pravdivostí hodnotu této věty s největší pravděpodobností změřit nelze neboť jak tvrdí například postava filosofa Kosíka v ČS: „*Lidé často nevědí, co vědí,*“ (str. 116) tedy ani skutečný Vaculík nemusí vědět, zda má se svou větou pravdu a zda používá stylizaci k ozvláštňení textů. I přes to, že toto nemůžeme rozhodnout, můžeme si v ČS všimnout četných míst, které dokládají, jak důležitá je stylizace pro Vaculíkův román důležitá.

František Pavlíček v *Hlasech* (str. 52) nachází zjevnou stylizaci Vaculíka a tří hlavních žen (Madla, Zdena, Helena). U stylizace vypravěče dokonce nacházíme lehkou ozvěnu ze *Sekyry*, když se na jednom místě ČS píše: „*...to neseču já, to seče nějaký strýc a já chlapec se naň dívám...*“ (str. 253) V *Sekyře* dochází ke sloučení otce se synem, v ČS dochází naopak k rozštěpu. Tohoto si všimá Milan Jungmann: „*Schopnost a potřeba vidět se neustále ze strany, v nemilosrdném světle pravdy, být z odstupů pozorovatelem sebe sama (...)-to je konstitutivní složka Vaculíkovy umělecké osobnosti.*“²³ Nejen M. J., ale například i Karfík (Hlasy, str.72) a Václav Havel (tamtéž, str.133), pozorují, že Vaculík jakoby v ČS hledal odpověď na otázku své integrity, na otázku jak dnes, tedy v komunistických poměrech, žít svůj život. Vaculíkovu rozdělení na literárního Vaculíka, malého chlapce, nebo dokonce na slovensky píšícího autora (ČS, str. 425), má právě autorovy poskytnout důsledné vyrovnání se s vlastním životem i se sebou. Dokladem budiž věta ze *Snáře*: *Vyrovnávaje se sám se sebou, jsem připraven vyrovnat se i s bohem.*“²⁴ V rozhovoru poskytnutém v roce 2005 se tazatel ptá, zda má manželka Madla pravdu, když tvrdí, že její muž píše knihy jako zpověď, a tím se ospravedlňuje. A Vaculík odpovídá: „*Zpověď to je, ale nemyslím si, že je to ospravedlnění. Nedá se ospravedlnit.(...)Jsi vinen, ale přiznáváš vinu.*“²⁵ Vaculík tedy podle svých slov nehledá při psaní, tedy ani v ČS, očištění, ale jednotu sama sebe – tu nachází v ČS v odkrývání své špatné stránky: „*Čtenář mých fejetonů, bude-li náhodou číst tyto zápisky, může být znechucen: tak který obraz platí a jaký jsem? Jsem jeden.*“²⁶

²³ Český Parnas –M.J. – str. 237; zkráceno

²⁴ Tamtéž

²⁵ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=6&sid=114> (zkráceno)

²⁶ Český Parnas, M. Jungmann – str. 237

Druhým významným případem stylizace v ČS je jazyk. Vaculík dle překladatele Luboše Dobrovského (Hlasy, str. 40/1) používá moravská deiktická zájmena, moravismy lexikální a morfologické, porušuje zákon projektivity („*tj. řazení větných členů členu řídicímu nepodřízené do slovosledně podřízeného postavení...*“ Tamtéž; zkráceno), k vyjádření nových sdělení používá vedlejší věty... To vše podle něho slouží ke specifickému druhu metody zobrazení postav a událostí, která je ikonická a předmětná. „*Postavy(...)jako by byly portrétovány slovem a z portréту zdá se být zřejmé, že jsou přesně kamsi příslušné, geograficky, vzděláním, emocionalitou.*“, píše L. D. v Hlasech (str. 41; zkráceno) a dovysvětluje předchozí myšlenky. Milan Jungmann nadto přidává²⁷, že Vaculík, „*ve snaze o stmelení reality a poezie,*“ používá prvky „*nadsázky, metaforičnosti, jazykové hry, ...epiteta ornans,(...), mistrného zrcadlení motivistických prvků...*“ k umocnění složky „*emotivní, logické a hyperbolické,*“ (Tamtéž) díky nimž povyšuje „pouhé“ deníkové záznamy na svébytný umělecký text.

Konečně třetím nejvýraznějším prvkem stylizace je ukončení ČS. Jelikož byl tento román Vaculíkem psán jako deník, ač jako deník časově volný, poněvadž mezi jednotlivými záznamy může uplynout třeba týden, měl by též skončit jako končí ideální deník, totiž smrtí autora. Z tohoto důvodu se například Petr Pithart v Hlasech zdráhá označit ČS za knihu: „*Tak jsem přečetl Tvou knihu – neknihu, protože každá kniha má konec, ale Tvá skončí až umřeš.*“ (str. 32) Vaculík o problému konce v deníku dobře věděl, několikrát se v románu zmiňuje, že neví, jak „*to všechno skončí*“. Možná proto bychom v ČS mohli najít konce tři.

První konec je konec časový. Když se totiž, dle ČS, Vaculík sešel s Kolářem, ten mu poradil, ať napíše román o tom, proč nemůže psát román. Na str. 420 je toto rozvedeno větou: „*Když prý to budu dělat rok, budu mít knížku.*“ Jelikož jsou první řádky ČS datovány 22. lednem '79, dalo by se z této věty usuzovat, že zápis skončí 22. lednem následujícího roku. To se však nestane, zápis 22. 1. 1980 plyne stejně jako zápisy předchozí a k ukončení se ani nesnaží mířit. Taktéž není ničím shodný či alespoň podobný se zápisem napsaným o rok dříve, když ovšem nepočítáme zmínky o počasí a státní bezpečnosti, které jsou však v záznamech velice časté. Spis ze 22. 1. 1980 končí prostou představou svrhnutí táboritů, kteří jsou v textu ztotožněni s komunisticky orientovanými lidmi, kteří „*vysílají nekonečný seriál Ctnost v uniformě.*“ (str. 436)

„*Končím, čekám jenom na nějaký šikovný sen,*“ píše se v záznamu datovaném 29. lednem roku 1980 (str. 443) a uvádí tím poslední záznam z 2. února téhož roku. Přesto

²⁷ Tamtéž, str. 240

můžeme v ČS najít ještě jiný, než snový konec, a to v záznamu datovaném 1. únorem. Ten je uvozen sice snem o dívce ztracené a znovu nalezené jménem Ester, ale pokračuje nesnovým telefonátem jejího předobrazu. Telefonát se týká literární postavy této telefonistky v ČS, která, jak píše literární Vaculík, je zoufalá nad tím, jak byla v románu vyličená. „*Co potom můžu předpokládat u ostatních, hůře postižených mých postav?*“ (str. 449), zamýšlí se v knize autor a myšlenku rozvíjí: „...*způsobem, jímž do svého Spisu některé osoby zavlékám, překročil jsem jejich stejně spíš vynucený než dobrovolný souhlas s tím, jak jsem je zatáhl už do svého života.*“ (Tamtéž; zkráceno) Sen i s hrubým vyličením telefonního hovoru nejsou náhodné, spojují totiž úmyslně události z různých dnů a vytváří tím děj, který graduje. Příběh dosáhne svého vrcholu ve chvíli, kdy si autor v ČS není jist, zda má být jeho spis vydán a odhodlává se „*odložit ho, až do rozhodnutí jiných vůlí.*“ (Tamtéž), a přidává nadto ještě shrnující větu-epitaf „*At' živý sen má přednost před papírovým snářem.*“ (Tamtéž). Poslední věta mohla by sama o sobě, díky svému obratnému vyjádření, ukončovat celý děj ČS, zvláště když autor na úplný konec ještě vpisuje, jak mu toto rozhodnutí odložit text „*ulevuje od starosti,*“ která ho „*trápila přes rok,*“ nestalo se tak. A přesto, věta s živým snem a papírovým snářem, jako by voněla náhrobním kamenem románu (de facto ho pohřbívá do rozhodnutí „jiných vůlí“), a tím se přibližovala ke způsobu ukončení ideálního deníku. Jinými slovy, tato věta dle mého názoru měla potenciál uzavřít celé Vaculíkovo vyprávění²⁸, autor si však konec ČS zvolil jiný, přesně podle věty napsané na začátku tohoto odstavce.

Tím se dostáváme ke třetímu konci knihy. Zatímco první dva byly stvořeny jen úvahami, které vedly z otázek časové strukturace nebo logické stavby, gradace a ukončení textu, třetí konec se skutečně nalézá na samém konci knihy. Jedná se o poslední záznam datovaný sobotou 2. února roku 1980 a v odkazu na větu z 29. ledna se opravdu jedná o sen. Milan Jungmann srovnává tento poslední záznam s epilogem²⁹ a mluví o něm jako o snu, „*jenž vykupuje vypravěčovu tíseň z marasmu.*“ (Tamtéž) Avšak dle mého názoru epilog, má-li použít slova M. J., byl záznam z 1. února a tento záznam je jakási poslední šťastná vidina, kterou si vytváří vypravěč post mortem.

Sen z 2. února má prostou stavbu. Vypravěč se svými přáteli, které jsme mohli potkávat na předešlých stránkách knihy (K. Sidon, J. Gruša, I. Klíma, K. Kosík, ...), cestuje vlakem do Brna za jinými přáteli (Šimečka, Kusý, D. Tatarka), kteří se v knize objevili. Zajímavý je však děj. Všechny postavy i události jsou vykresleny v dobrém rozmaru, do

²⁸ Když jsem četl ČS, skutečně mě překvapilo, že po tomto záznamu z 1. února pokračuje další, totiž opravdu konečný z 2. února.

²⁹ Český Parnas – str. 236

Madliných úst dokonce vypravěč vkládá neuvěřitelnou, a tedy skutečně snově krásnou větu: „*Jedte chlapci, povesejte se, však už bylo načase, však si to zasloužíte,*“ která jen podtrhuje veselou atmosféru. Smířlivá je i situace postava K. Pecky, který nastoupí v posledních chvílích do vagónu a oznámí, že o celém tajném výletu se doslechla z rádia Svobodná Evropa – postava I. Klímy pouze komentuje: *Ten Milan Schulz je ale vůl!*“

Významnou scénou, která značí, že Vaculík použil i při formování tohoto snu autobiografii, je chvíle, kdy kamarádi při pokusu o výlep plakátu na Kohoutovu (ten později do vlaku taky přibude, ač je v Rakousku) novou hru, objeví na sklech vlakového záchodu černou barvou napsanou větu „*Slobudu chartistom!*“ (dle snu ji napsal I. Klíma). Totiž, všechny fotografie (celkem 31) umístěné v ČS³⁰ pocházejí z Vaculíkova vlastního alba a velká většina z nich je pořízena právě jím. Můžeme na nich najít ku příkladu samotného Vaculíka, jeho tehdy ještě budoucí snachu, jeho byt, obnaženou Zdenu, budoucí životní přítelkyni Lenku Procházkovou, Josefa na koni (postava se objeví též v *Jak se dělá chlapec*), Karla Kosíka, Madlu,... a mimo dalších na poslední stránce, uprostřed textu posledního záznamu vidíme fotografii okénka vlakového záchodu, na němž jsou černě napsána stejná slova, jak nalezneme v textu. Máme před sebou konkrétní důkaz, že nápis skutečně existoval a že Vaculík ho do textu zakomponoval jako jeden z rozpustilých dějů onoho výletu.

Líčené postavy taktéž dostávají příznačné rysy jejich předobrazů, a to díky Vaculíkově všímavosti a citu pro jazyk. Autor si sice pohrál s obrazem, přesto když se mluví o studentce, která by měla poskytnout skupině trochu zábavy a kterou jiná postava zásadně odmítá, vkládá Václavovi Havlovi do úst větu: „*v té věci bychom se neměli ukvapovat, nechejme to až podle situace na místě*“, která vyjadřuje typickou Havlovu dikci a přednes.

Poslední věta ČS: „*...na Hromnice musí skřivánek vrznout, i kdyby měl zmrznout*“ byla vykládána různě. Květoslav Chvatík, přirozeně jedna z postav, ji interpretoval jako plachou víru v nové jaro rodící se z obavy o osud země³¹, Zbyněk Fišer pak jako metaforu snu, pointu románu a prožitého roku s významem obecnější touhy i autorovy vize budoucnosti³². Já bych ji s dovolením vyložil jako rozřešení autorovy otázky, tázající se po tom, zda knihu měl napsat a má ji vydat či nikoliv. Odpověď na tuto otázku zní furiantsky: měl ji napsat a musí ji vydat, i kdyby to znamenalo, že se od něj všichni přátelé otočí zády. Zdá se mi však, že nejlepší výklad pranostiky najdeme o pár stránek vpředu, kde postava Karla Kosíka píše dopis vypravěči o svém mínění o ČS: „*...jsem se rozhodl převzít jeho*

³⁰ Myšleno v oficiálně vydaném ČS (nakl. Atlantis 1990). Samizdatové vydání bylo tvořeno pouze textem.

³¹ Květoslav Chvatík – Melancholie a vzdor, str. 222

³² Slovník české prózy 1945-1994 –str. 405

hlavní parolu: Ať mi každý vlez na záda! - Karel“(ČS, str. 432, zkráceno); expresivně vyjádřeno, přesto myslím, že zde je jádro dobrého výkladu poslední věty.

V ČS najdeme mnoho stylizace, přesto jsem se snažil v předchozím textu vyvrátit slova vypravěče ČS a ukázat, že stylizace v románu neslouží pouze k ozvláštňení příběhu, ale že má hlubší, i filosofický, smysl. Stylizace postav umožňuje jejich „ohýbání“ podle potřeb románu, stylizace vypravěče zas pomáhá ustavovat vypravěčův tvar, konec je stylizován tak, aby odpovídal potřebě ideálního deníku apod. Vidíme tedy, že stylizace je jedním z Vaculíkových prostředků jak pracovat se skutečností a pomocí ní utvářet a vést příběh; ostatně, vypravěčova věta v úvodu této kapitoly, je taktéž vytvořena stylizací rozjímání skutečného Vaculíka.

3. Jak se dělá chlapec

V roce 1993 byla Vaculíkem vydaná kniha *Jak se dělá chlapec*. Byl to v pořadí již jeho druhý román, který byl napsán deníkovou formou, ač zpočátku se záznamy datovaly pouze měsícem, nikoliv dnem. Datace měsícem probíhala od září roku 1986 až do května 87 a tyto záznamy tak zabírají víc jak polovinu knihy. Druhá část, která je v knize skutečně označena jako druhá kapitola, je datována od 23. srpna 1988, tedy o rok a necelé tři měsíce později, do 25. dubna 1993, tedy do data vydání. Poslední záznam není datován vůbec.

Témata má kniha dvě. Jednak je to životní krize, která vypravěče, stejně tak, jako skutečného Vaculíka, postihla – nevěra jeho dlouholeté partnerky Lenky Procházkové, v knize postavy Xenky. Druhým tématem je otázka zda i přes tuto vážnou záležitost mají spolu na svět přivést dítě. Kniha postupně líčí, jak se vypravěč snaží problém nevěry překonat (první část knihy) a dále líčí příhody a růst narozeného chlapce a prohloubení rozporů s partnerkou až do jejich rozchodu (druhá část knihy).

Zajímavé na této Vaculíkově knize je, že byla napsána v odkazu na knihu Lenky Procházkové, dcery Jana Procházky, která byla pod názvem *Smolná kniha* vydána v Torontu v 68 Publishers roku 1991, popř. 1992 v Brně v Atlantis. Ve *Smolné knize* je též použito velmi mnoho autobiografie, na rozdíl od Vaculíkových záznamů není tato kniha jakkoli členěna a o datech či času se dovídáme pouze nepřímo z textu. Více se vztahu těchto dvou knih budu věnovat v příslušné kapitole.

Stejně jako v ČS se i v *Jak se dělá chlapec* setkáváme s množstvím postav i míst (včetně Prahy, ve které se opět odehrává děj velké většiny záznamů, taktéž např. s Dobřichovicemi), z nichž některé se objevují v obou knihách, a stejně tak se z prvních stránek dovídáme důvody následujících zápisů: „*Chodím po zahradě, češu jablka, jsem zničený.(...)Na tom silvestru předloni si Xenka opravdu vybrala kluka, scházela se s ním a spala s ním. Stalo se to loni, ale já se to dověděl před čtrnácti dny.*“³³ V *Jak se dělá chlapec* Vaculík opět píše o svých předchozích románech, zvláště o *Milých spolužácích* a *Sekyře*, avšak na rozdíl od předchozí knihy nejsou tyto zmínky nijak časté. Stále, i když už méně, píše o činnosti edice Petlice a o výsleších StB, ač u nich už není známá postava majora Fišera. A podobně jako v ČS, končí i tento román po zákonu žánru svébytným epilogem.

Z druhé strany, *Jak se dělá chlapec* často a nezahaleně mluví o erotice, což je odklon od zvyklostí ČS, který se snažil vše podávat cudně, a co s nejvyšší pravděpodobností souvisí s tématem vztahů a početí, který se v knize objevuje. Taktéž v tomto románu nenacházíme, že by se vypravěč, tak jako v ČS, tolik obracel na své čtenáře, že by přemítal nad smyslem svého psaní nebo jestli tím někomu uškodí.

3.1. Literární postavy a vypravěč

Jak již bylo řečeno, v *Jak se dělá chlapec* je obsaženo množství postav, které se již objevily v ČS. Kromě samozřejmého vypravěče, nacházíme jeho manželku Madlu a jeho přítelkyni, která se v ČS jmenovala svým civilním jménem Lenka Procházková. V tomto románu je její postava jmenována jak Xenie či Xenka; zde upozorňuji na zvukovou podobnost jmen Lenka a Xenka, která mohla být jedním faktorem, který pomohl Vaculíkovi najít příhodné jméno dané postavě. Dále se jako v ČS objevuje v textu tohoto románu postava Josefa, Dominika Tataruky, jako vzpomínka Milan Šimečka, Sergej Machonin, v krátké zmínce Havlovi, Milan Uhde. Stejně jako v ČS i zde všechny postavy, včetně vypravěče, slouží pouze jako vzory, na které Vaculík naplétá svou fikci.

V románu jsou zajímavě použita jména rodinných příslušníků. Oproti zvyklosti je Vaculík přejmenovává, a nepřejmenovává je z důvodu utajení před StB, jak se několikrát stalo v ČS, ale mění jejich jména dle jmen podobných postav ve *Smolné knize*. A tak, jak se objevují v knize Lenky Procházkové jména dcer Magdaléna a Lucka, objevují se stejně

³³ *Jak se dělá chlapec*, str. 7; zkráceno

v tomto románu, ač ve skutečném světě předobrazy těchto postav nosí jména Maria a Cecílie. Pokud jde o Magdalénu, spisovatelka Procházková nedala postavě toto jméno náhodou. Jak sama skutečná dcera spisovatelky Maria vzpomíná: „Úplně původně jsem se měla jmenovat *Maria Magdalena*, což samozřejmě neprošlo, protože taková jména se v 70. letech dávat nesměla.“³⁴ Procházková tak toužené jméno dceři dala až jedné ze svých postav. Chlapec Josef se ještě ve *Smolné knize* neobjevuje, jde tedy o Vaculíkovo pojmenování. (Vaculík má s Procházkovou syna Jožina).

Zajímavá je pak postava Vaculíka, ve *Smolné knize* je jeho postava jmenována Josef. Vypravěč se však s postavou Josefa nechce ztotožňovat a v *Jak se dělá chlapec* můžeme číst: „Josef nemá příležitost vyložit před čtenáři Pavle (tak je ve *Smolné knize* jmenována autorčina postava) své důvody (...): není tam jeho věk, jeho zdraví ani obavy z budoucnosti v takových poměrech. Jeho názor je povrchně podán v hloupém rozhovoru s přítelem“ (str. 102; zkráceno) Dochází tedy ke kuriózní situaci, kdy stylizovaný Vaculík tepe do jiného stylizovaného Vaculíka.

O pár stránek dál však už čteme jinou větu: „*Je konec května. V dubnu Josef nepsal a už psát nechce,*“ (str. 144) v níž autor o sobě mluví ve třetí osobě jako o postavě ze *Smolné knihy* a je zajímavé, že na tomto místě románu se jména hlavních aktérů, tedy vypravěče a jeho přítelkyně, natrvalo mění. Zatímco před tímto záznamem se jednalo o neurčeného Ich-vypravěče a o Xenku, od záznamu z května 1987, kdy se dozvídáme, že „*Pavla je ve třetím měsíci,*“ (tamtéž) se už setkáváme s Josefem a Pavlou. Podobně došlo i k dalšímu posunutí jména, a to Vaculíkovy ženy. Ta je od ČS známá pod jménem Madla i ve skutečném životě³⁵, v této knize je však označována jako Marie. Jména dětí, které Vaculík už v úvodu převzal ze *Smolné knihy*, zůstala beze změny.

3.2. Struktura a stylizace

A. Struktura

Josef Ohryzek v časopise *Respekt* napsal: „*Struktura románu a styl podání kolísají mezi deníkem a románem, ale deníkový charakter tím není oslaben.*“³⁶ Upozorňuje na to, že

³⁴ http://ona.idnes.cz/detstvi-s-chartou-bylo-dobrodruzstvi-rika-nevlastni-dcera-ludvika-vaculika-179-/ona_ony.asp?c=A090531_131119_ona_ony_ves

³⁵ Je tak podepsána jako autorka všech svých spisů. Viz oba svazky *Drahý pane Kolář* či *Já jsem oves kde píše: ...když mi tak začal říkat Vaculík, rozhodl tím, že mi to jméno zůstalo*“ (str.5)

³⁶ Josef Ohryzek - *Respekt*, 25. 4. 1994, č. 17

jednotlivé záznamy v první půli nejsou denní a ty, které v druhé půli knihy denní jsou, neobsahují dlouhý text, nanejvýš na stránku. Měsíční záznamy průměrně mívají okolo 13 stránek, výjimku představují první tři záznamy (září, říjen, listopad), které jsou nejvíce věnovány myšlenkám na nevěru postavy Xenky – záznam z listopadu má dokonce plných 56 stránek a zabírá tak více než pětinu knihy; vypravěč se v něm totiž vydává na měsíční pobyt po českých vsích.

Z hlediska datace jednotlivých Vaculíkových záznamů je zajímavá pauza mezi texty datovanými 12. zářím roku 1989 a 2. února 1990, tedy období bezmála čtyři měsíce dlouhé. Bylo to období, kdy naše republika zažila, mezi 17. listopadem a 29. prosincem onoho roku, tzv. Sametovou revoluci, a tato událost se promítla do knihy tím, že ji Vaculík, možná z důvodu respektu, nedostatku času či chuti psát, zcela vypustil. O změně poměru se dovídáme až v prvním následujícím záznamu, tedy únorovém. V tomto jediném záznamu Vaculík, a jeho slovy vypravěč, útržkovitě mluví o změně režimu: „...*praskl komunismus, vítajte!(...)*Za „*revoluce*“ *jsem dával i pět rozhovorů s cizími novináři denně.(...)**Lucka nosí na blůze trikoloru, srdíčko a v něm napsáno Havel...*“ (str. 190; kráceno). Kdekoli dále v knize jsou komunismus a Sametová revoluce uvedeni jen v lehkém náznaku, např. že skončily pravidelné výslechy na StB; vypravěč v tomto směru nic nekomentuje. V knize *Jak se dělá chlapec* není obsaženo tolik názorů na komunismus či na politiku obecně jako tomu bylo v ČS, přesto náhlá absence jakéhokoliv komentáře překvapí. Světlo do této záležitosti nese Vaculíkova reakce na otázku, proč jsou jeho knihy po pádu komunismu tak málo politické. Odpověď zněla: „*Já jsem psal osobní příběh. Když politika zasahovala do mého osobního života, tak to tam bylo. Když ona do něho nezasahuje, tak tam není.*“³⁷

B. Stylizace - Jak se dělá chlapec jako literární polemika se Smolnou knihou

Již zde bylo několikrát řečeno, že Vaculíkův *Jak se dělá chlapec* (dále JDCh) byl psán v jisté návaznosti na titul tehdejší družky Lenky Procházkové *Smolná kniha*. Zde bych se tomuto tématu chtěl blíže věnovat.

Z hlediska hledání prvků autobiografie a její využití ve Vaculíkových knihách je jedinečnou příležitostí mít dva romány od dvou autorů, kteří v době psaní těchto žili pospolu a kteří oba používají očividně mnoho životopisných prvků. Děj Smolné knihy se odehrává

³⁷ Z rozhovoru s Miroslawem Śmigielskim - <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=6&sid=114>

zhruba o rok dříve než JDCh, přesto se vypravěč k mnoha starším událostem vrací a dokonce ve své knize píše nezřídka kdy své názory a připomínky na její adresu, a tím ji de facto i pomáhá formovat.

Tento proces formování však není jednosměrný, postupuje samozřejmě též od *Smolné knihy* k vypravěčovi JDCh, který, jak již bylo řečeno, v druhé části knihy přejmenovává všechny postavy, které ještě nemají jména dle knihy L. Procházkové, podle jmen postav ve *Smolné knize*. Taktéž JDCh, opět připomínám, není v první půlce psán v denních záznamech, ale pouze v delších „kapitolách“ nadepsaných názvem měsíce, což se v druhé části opakuje pouze jednou. Jak z ČS, tak z pozdější Vaculíkovy knihy *Hodiny klavíru*, které jsou taktéž napsány v denních záznamech, by mohlo vyplynout, že i JDCh bude mít v obou svých částech podobný rytmus. To, že tomu tak není, by mohlo být dle mého názoru způsobeno právě tím, že předlohou pro napsání tohoto románu byl právě Procházková kniha, která dělí text, který čítá 377 stran, pouze na díly označené „Část první“, „Část druhá“, krátké „Intermezzo“ a „Část třetí“; tedy jak to podobně, bez intermezza, udělá později Vaculík. Ten ve druhé části sice znovu začne používat své známé záznamy datované dle dnů, ale začne používat jmen, od posledního záznamu z první části, ze *Smolné knihy* – odkaz na ni je tedy v JDCh všudypřítomný. Podobně v JDCh nacházíme velice otevřeně líčené erotické scény, které nenajdeme nikde ani ve Vaculíkově dřívější ani pozdější vydané tvorbě (narážím na dosud nevydanou knihu *Stará postel*, která by údajně měla vyjít po autorově smrti, budou-li s tím souhlasit potomci, a která údajně obsahuje velice citlivé příběhy). Výjimku v tomto tvoří román *Loučení k panně*, o kterém Robert B. Pynsent v časopise Host napsal: „v tomto románu je autor víceméně stejně spermioцентрикý jako v předešlém *Jak se dělá chlapec*.“³⁸ Předobraz těchto erotických scén³⁹ či Vaculíkových osobitých názvů (např. „býčina“ pro sperma) mohl snad částečně vzniknout ve *Smolné knize*, kde se můžeme například dočíst scénu, ve které se Josef a Pavla nakrátko vykradou z bálu, aby našli „příhodnou lavičku“, a která končí takto: „Už je mi jasný, proč se dřív nosily dlouhý sukně, šeptnu ve foyer, kde si potom uhlazujeme peří. ‚Proč?‘ ‚Přece proto, aby nebylo vidět, že to dámám teče do bot.‘“⁴⁰ O bálu ve *Smolné knize* se můžeme též dočíst v JDCh, ale nikoliv z pohledu člověka, který tam byl, ale člověka, který si zrovna pročítá stránky věnované tomuto příběhu v ještě nedopsané knize: „Odnosl jsem si to do ložnice ke svému stolku. Je to necudné, rozkošné. Možná to však necudné není.

³⁸ Host, č. 2/2003

³⁹ Např.: „Nahoře povídá o literatuře, a ze zmrdané hony utíkala jí býčina. Ženo, ženo.“ (JDCh, str. 54)

⁴⁰ Smolná kniha; L. Procházková, str. 31

Je to vlastně slušné, protože pravdivé; ne vylíčením děje, nýbrž hodnocením a prožitkem.“(JDCh, str. 115)

Vypravěč několikrát Smolnou knihu kritizuje, když mluví o své postavě: *„Z jeho zimníku táhne manželčin naftalín, ač já ani Marie ho nesnášíme. Zbaběle se zamkne na záchodě, aby se vyhnul nepříjemnému hovoru s Pavlinou matkou. Když si autorka i něco vymyslí, jsou to takováto naftalínová kliše z primitivních grotesek. (...)Smysl některých faktů obrací(...)Využívá ošklivých příhod, na kterých jsem měl nějakou vinu, a vynechává ty, které způsobila ona: například...*“(JDCh, str. 101, kráceno) Jako bych si znovu četl některé příspěvky vydané v *Hlasech nad rukopisem Českého snáře* nebo věty pí Pithartové, která v ČS o vypravěčovi tvrdí, že nemá zdání o sublimaci skutečnosti. Ovšem nemůžeme těmto větám v JDCh přisuzovat plnou váhu, všechny totiž vyřkl vypravěč. Je zde však zjevné, že Vaculík psal pod vlivem již napsané, avšak ještě nevydané, *Smolné knihy*.

Z obou knih zároveň můžeme vytěžit případný autobiografický materiál, který se na formování knížek jistou, avšak ne zcela přesně určitelnou měrou podílel, tím, že se pokusíme najít nějaké shody, ať už dějové, popisné či věcné. Pokud je najdeme, můžeme s jistou pravděpodobností říci, že se skutečně staly. Víc než k určité pravděpodobnosti se nemůže dostat, Vaculík vždy mohl upravit alespoň část děje tak, aby odpovídal *Smolné knize*, které de facto zapříčinila napsání JDCh. Můžeme si tak domýšlet, že je pravděpodobné, že Lenka Procházková podstoupila interrupci; je to líčeno jak v její, tak i v podobě odkazů ve Vaculíkově knize. Procházková líčí na několika stranách z pohledu první osoby všechny lékařské prohlídky a pacienty v pokoji, kde spala před zákrokem. Vaculík se ve své knize jen zmíní: *„Interrupce! Skvělá kapitola“ Zatím nejlepší místo knihy(...)Padám však hrůzou z toho, že tento kostým šila na mé figuře*“ (str. 102, zkráceno); mluví tedy zas ze svého pohledu a o sobě. Dalším pravděpodobně životopisným prvkem jsou cigarety, v obou knihách se objevují často u úst Xenky respektive Pavly. Ve *Smolné knize* nehrají žádnou podstatnou úlohu, zato v JDCh se objevují pouze v negativu a slouží k vylíčení jedné špatné stránky vypravěčovy družky: *„Xenka pálila jednu cigaretu od druhé.“ „Ten kouř mi zhmotňuje nepřátelský názor a sloh*“ (str.124 a 126) apod. Stejně tak se v obou knihách líčí událost, kdy Pavla/Xenka odešla ve chvíli, kdy Josef/vypravěč chtěl pronést svou řeč: *„V rukopisu tuto příhodu podává takto: Pavla šla ven zvracet, protože Josef ji přivedl do jiného stavu, aby ji pak nechal jít na interrupci. Já vím, že takto se kniha číst nemá. Jenomže tato kniha je tak přímo napsaná.*“ (JDCh, str. 101) A hned o pár řádek dál se dovídáme důležité vypravěčovo tvrzení o *Smolné knize*, a to: *„Všecky události jsou skutečné, nepřidala k nim skoro nic, ale líčí je tak, jak by je líčil můj nepřítel. Toto je moje žena?”*“(str. 101-102). Dále máme zajímavý

popis situace ohledně zmizení prvního milostného dopisu, který Pavla poslala Josefovi (JDCh, str. 100). Ač v obou knihách je tato situace vylíčena rozdílně, je možná postavena na reálném podkladě. V obou knihách můžeme najít odkazy na Tolstého knihu *Vojna a mír*: „Dočetl jsem Francise a nevyhnu se už *Vojně a míru*.“ (JDCh, str. 53) a ve Vaculíkově knize ji vypravěč teprve začíná číst, kdežto ve *Smolné knize* ji má vypravěčka již předčtenou. Též není bez zajímavosti, že povolání Josefa ve *Smolné* a vypravěče ve Vaculíkově knize je stejné, oba jsou spisovatelé, tedy jako ve skutečnosti. Vypravěčově svědectví nikdy nemůže naprosto důvěřovat, přesto se domnívám, že, pohybujeme-li se v mezích pravděpodobnosti, alespoň díl pravdy z textů vyzískáme.

Zdá se tedy, že použitím překrytí daných jednání či obecně údajů, můžeme objevit v obou knihách pravděpodobné stopy skutečných životopisných údajů. Hledání je ale ztíženo hned dvěma ohledy. První je ohled časový, jelikož rukopis *Smolné knihy* byl napsán výrazně dříve (přibližně o rok, o rok a půl) než rukopis Vaculíkuv a tedy se některé děje v obou rukopisech nevyskytují a ty, které se vyskytují, mohou být zkresleny nedostatečnou pamětí autora (například scéna bálu či interrupce). Druhý ohled je, že autorovy názory, myšlenky, připomínky a komentáře vcházejí do vypravěče ve stylizované podobě. Vypravěč tak sice reaguje na knihu své družky, ale musíme se vyvarovat za tím vidět Vaculíkovu reakci na *Smolnou knihu*, ač jsou si obě roviny velice blízké.

C. Jak se dělá chlapec z hlediska předchozí tvorby

Zkoumali jsme autobiografické prvky knihy pomocí *Smolné knihy*. Nyní se je pokusíme prozkoumat z hlediska předchozí Vaculíkovy tvorby, zdaleka nejvíce přitom použijeme *Český snář*.

V JDCh se setkáváme nejen s množstvím postav, jejichž jména jsme měli možnost číst už v ČS, ale také s množstvím dějů a míst, které se tam objevují. Vypravěč například pracuje pro nejmenovaný samizdatový tisk, který je s největší pravděpodobností edice Petlice z ČS (viz str. 123). Stejně tak je vypravěč pod dohledem StB a dochází na výslechy. Oproti majoru Fišerovi z ČS, se tu však setkáváme s podplukovníkem Gregorem (str. 183). Vypravěč také podle svých slov píše v Brumově (str. 139), což je místo, odkud Vaculík skutečně pochází a které je zaneseno i v ČS. (Spolu s ním tam je i jeho sestra, manželka Marie a paní učitelka, všechny tři postavy mají skutečné předobrazy.) V knize dokonce můžeme naleznout jednu poznámku na Vaculíkovo původní vychovatelské povolání, které mu sloužilo jako vzor

k napsání jeho prvotiny *Rušný dům*: „*No jo, vychovatel!*‘ *posmívá se* (Pavla). *A už toho mám dost, za vychovatele tu nebudu.*“ (str. 178-179). V JDCh můžeme dokonce naleznout podobné vypravěčovy zvyky jak v ČS: „*S údivem jsem si uvědomil, že ještě před nějakou dobou jsem klidně a samozřejmě ráno umyl dřez nádobí, sklídl ze stolu, zametl v kuchyni.*“ (str. 123).

Jako se v ČS objevovaly zmínky o vydaných či dosud nevydaných knihách, což jsem přirovnal k jakési reklamě, stejné zmínky můžeme naleznout i zde. Krom již uvedeného velice lehkého odkazu na *Rušný dům*, se setkáváme s Vaculíkovou *Sekyrou*: „*Ze Sekyry jsem nemohl mít ani radost, protože moje rodina ji brala jako skandál*“ (str. 114), Milými spolužáky: „*S nechutí jsem se uváděl do pohybu a zlost se vyvinula v úzkost nad tím, že nepokračuju ve Spolužácích.*“ (str. 123) či se setkáváme s *Písačkami* dlouholetého Vaculíkova přítele Dominika Tataruky (jemuž je taktéž v JDCh věnováno pár záznamů): „*Milan Jungmann přečetl úryvek z Písaček, kde Dominik praví, jak se s ním mají rozloučit pražští přátelé.*“ (str. 178) O jiných předešlých Vaculíkových knihách, *Morčatech* a ČS, se nedovídáme přímo z textu nic.

Ačkoliv by se možná mohlo z hlediska použitých autobiografických prvků zdát, že kniha JDCh je jakýmsi volným pokračování ČS, není tomu tak, a autor nám to sám dokládá. Tím, že nemluví přímo o Petlici, že je vyslýchán jiným policistou⁴¹, že žije s jinou ženou než žil v ČS a ženu, se kterou žil, označuje jiným jménem (Marie namísto Madla) stejně jako svou knižní družku (Xenka/Pavla namísto Lenka), že nepodává alespoň povšechné informace o změně stavů z dob ČS (viz major Fišer, narození Lenky, změna přítelkyně a místa bydliště), tím vším nás autor přesvědčuje, že se o volné pokračování *Snáře* nejedná. Vypravěč je sice spisovatel a řídí chod samizdatového nakladatelství, nikde ale není řečeno, že se jedná právě o Petlici, že manželka s přítelkyní jsou téže osoby z ČS, a že vypravěč, který je později i označován, jelikož vypravěč o sobě někdy mluví ve třetí osobě, jako Josef, je ten samý jako z předešlé Vaculíkovy knihy. Najdeme tu sice mnoho autobiografických podobností, ale tyto podobnosti jsou podobnostmi pouze mezi spisovatelovým životem a oběma jednotlivými knihami, nikoliv mezi knihami, tedy ČS a JDCh, navzájem. Vaculíkova autobiografie promlouvá zcela jistě do obou z nich, ale jedná se jen o spisovatelův způsob jak vytvořit fikci, ne jak spojit, alespoň volně, obě knihy dohromady.

⁴¹ Již v ČS vypravěč vyslovil svůj názor, že major Fišer už má nedaleko do důchodu. Jelikož se JDCh odehrává o šest let později, můžeme se domnívat, že Fišer na svém působišti již nepracoval. Absence vysvětlení pro čtenáře Vaculíkových předchozích je tu však patrná.

4. Sekyra

Román *Sekyra* je Vaculíkuv v pořadí druhý román. Prvně vydán byl roku 1966. Je rozčleněn na 15 na sebe logicky, ne však časově, navazujících kapitol. Děj se odehrává střídavě ve vypravěčově dětství, v jeho letech jinošských a středních a vyznačuje se tím, že velice často přechází z času do času. Rozvíjí se, když vypravěč odjíždí z Prahy, místa bydliště, kamsi na Moravu za svým bratrem a cestou si vzpomíná na prožité události v rodném valašském kraji, na rodinu a zvláště na svého otce. Silným prvkem je taktéž kritika komunistického byrokratického aparátu, ideálu a uzurpování si moci, vše vykreslené ve vztahu k otci: „- ‚Potok se musí znova zregulovat,‘ řekl tatínek a na ta slova zmizely ryby, ‚cesta napřímit,‘ a skácely se jabloně podél ní, ‚a jednou snad protáhneme naproti vlečku do závodu,‘ řekl a na místě mlýnského náhonu vydul se škaredý škvárový násep.“⁴²

„*Sekyra* je z většiny autobiografická,⁴³“ tvrdí sám Ludvík Vaculík v rozhovoru s Antonínem J. Liehmen, který vznikl roku 1967 a který o dva roky později „*putoval rovnou do stoupy*.“ (Tamtéž, předsádka) Vidíme tedy, že i v této knize Vaculík použil výrazné, nezastřené autobiografické prvky a sám o tom říká: „*Obvykle se to kamufluje; změníš profesi, krajinu, počet sourozenců. Jenže když máš odvahu tyhle ohledy odložit, zbude ti všechna energie na to, co chceš opravdu povědět.*“ (tamtéž, str. 94) Autor nás tedy nechává vhlédnout do způsobu psaní, který je patrný ve všech jeho pozdějších knihách, vyjma jemně surrealisticky laděných *Morčat*, a zvláště v proslaveném *ČS*. V *JDCh* používá sice tuto metodu taktéž, avšak už „*kamufluje*“ a mění jména postav. Vydání *Sekyry* vzbudilo stejné rozpaky, jaké se objevily po *ČS*, ale na rozdíl od něho, je vzbudily pouze místně v okruhu široké rodiny a usedlíků. Taktéž se autor, podobně jako v *ČS* vypravěč, kormoutí nad svým dílem, které může mnoha lidem uškodit: „*Se Sekyrou jsem měl potíže, příliš se týká mne a celé mé rodiny.*“ (Tamtéž)

4.1. Literární postavy a vypravěč

Jelikož v *Sekyře* není autobiografie použita v takovém rozsahu a způsobu (bez datace, děje z různých časových rovin) jako například v *ČS* a *JDCh*, musíme brát na zřetel, že autor napříč svým dílem použil mnohé stylizace, a to samozřejmě i ve svých postavách; obzvláště

⁴² Nad knihami a rukopisy, J. Pechar, str. 76

⁴³ Generace, A. J. Liehem, str. 96

dobře patrné je to na postavě otce, se kterým se vypravěč na jednom místě knihy doslova slučuje. Přesto můžeme v postavách *Sekyry* najít mnohé Vaculíkovy autobiografické rysy a pohledy.

V *Sekyře* je zajímavé, že mnoho postav není nazýváno přímo žádnými jmény, ale jejich rodinnými vztahy. Tak se například dovídáme o „bratru řidiči“, „tatovi“, „bratrancích z Tarandové“ apod. Vlastními jmény jsou nazývané pouze postavy nacházející se mimo rodinu. Setkáváme se zde s postavou sestry, která po úmrtí matky zůstává s otcem jako poslední ze sourozenců v rodné vesnici a o které se dovídáme i v JDCh: „*Píšu už v Brumově. Bydlím u sestry, Marie u paní učitelky*“ (JDCh, str. 139); Vaculíkova sestra skutečně jako poslední ze sourozenců zůstala v Brumově. Působivou postavou *Sekyry* je taktéž bratranec Karel pocházející dle knihy z vesnice Tarandová, Vaculík o tomto napsal: „*Bratranec Karel není Jožin Belha, tak jako Tarandová není Návojná. Ale ti dva mi byli omamnou předlohou.*“⁴⁴

Jisté je, že i postava taty byla Vaculíkovy onou „omamnou předlohou“. V textu *Sekyry* se setkáváme s dopisy z Persie, které psal vypravěčův otec ve 30. letech domů, když tam byl za prací, která se v rodné vsi nedala sehnat; taktéž nutno dodat, že vypravěčův tata se živil tesařinou. „*Tatínek byl skutečně v Persii,*“⁴⁵ odpovídá Vaculík na Liehmovu otázku a dle Vaculíkova životopisu zjišťujeme, že byl skutečně tesař⁴⁶. Taktéž víme, že Vaculík vydal skutečné, jen trochu stylisticky upravené skutečné dopisy, které jeho otec psal domů.⁴⁷ Tedy použil podobnou metodu jako v budoucích *Milých spolužácích*.

Další velkou postavou *Sekyry* je osoba vypravěče, který má mnoho podobných rysů se skutečným Vaculíkem. Předně jsou oba pražané a publicisté, Vaculíkovi je v době vydání románu 40 let a vypravěč se ve středních letech nachází též. Stejně tak i různé vzpomínky vypravěče jsou podobné s prožitými událostmi autora. Oba dva si ve svém dětství hráli na indiány. „*Četbou mého dětství byly hlavně indiánky a rodokapsy,*...“⁴⁸ tvrdí v rozhovoru Vaculík a zároveň dodává: „*Já byl často náčelníkem indiánů.*“⁴⁹ O indiánských dětských letech Vaculík mluví i v ČS, kde vypráví o Arizoně, louce, kterou Květoslav Chvatík identifikoval jako Řehonůřku.⁵⁰ (Ostatně se o tomto dozvídáme i v *Milých spolužácích*.) Druhým styčným bodem prožitých událostí vypravěče a autora jsou léta ve Zlíně, kde oba

⁴⁴ Texty, literární čtvrtletník, č.19, ročník V. Publikováno poprvé ve sborníku Valašsko v roce 1968

⁴⁵ Generace, A. J. Lihem, str. 96

⁴⁶ viz Churaň, M.. Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. Praha: Libri 1994, str. 567

⁴⁷ viz Vítězslav Macháček: 50 českých autorů posledních padesáti let, Československý spisovatel 1970.

⁴⁸ Generace, str. 95

⁴⁹ Generace, str. 96

⁵⁰ Melancholie a vzdor, K. Chvatík, str. 221

pracovali v Baťových dílnách, a konečně třetím jsou léta vychovatelská, na jejichž popud napsal autor Rušný dům.

Zajímavá je scéna ze *Sekyry*, ve které se vypravěč-redaktor snaží zjistit, proč nebyla jedna dívka přijata na školu (z ideových důvodů). Děj této scény skončí špatně, sebevraždou oné dívky. Zajímavá je tato scéna proto, že Vaculík pracoval v 50. letech v rozhlasu, pro který připravoval pořad Mikrofon mladých (pozdější Mikroforum) ve kterém se dle svých slov věnoval „*tématům, kterými skutečně tehdejší mladá generace žila*,“⁵¹ a mohl se tedy dostat do kontaktu s podobnými situacemi. V témže duchu též vzpomíná Vaculíkova manželka Madla: „*Točil třeba o mladých lidech, kteří byli kádrově pronásledováni kvůli svým rodičům a kteří se kvůli nim nedostali do škol*.“⁵²

Jak píše Vladimír Karfík: „*je v Rušném domě skryt týž vypravěč, s nímž se později setkáme v Sekyře*;“⁵³ a doplnil bych: a s nímž se ještě později setkáme například v ČS. Vypravěč popisuje v tomto románu věci z pohledu své první osoby, používá své myšlenky a zážitky s jejichž pomocí komponuje děj. Stejně jako v ČS není čtenáři známo, co není známo ani autorovi, ale na rozdíl od něj zde autor použil o něco více fikce. To když nám vypravěč líčí proces s otcem zemřelé dívky, na kterém nebyl a jen si domýšlí jeho události.

4.2. Struktura a stylizace

A. Struktura

Ludvík Vaculík v *Sekyře* ukazuje netradičním postupem strukturování příběhu, který ve svých budoucích dílech s autobiografickými prvky již nikde nepoužije, nanejvýš v míře velice oslabené a nerozvinuté. Jednotlivé kapitoly jsou spolu spojeny pomocí toku myšlenek: kde končí jedna myšlenka, končí i kapitola, a s rozvinutím druhé, na ni navazující, začíná se kapitola další. Avšak to by byl jen ideální model. Úvahy, myšlenky a vzpomínky jsou do sebe vzájemně propleteny, někdy se některé myšlenky oslabí na úkor druhých, ale později v textu se znovu objeví a zatlačí do pozadí zbylé. Autor tak postupuje jako přadlena, která pomocí různě dlouhých provázků plete provaz. Sám o tomto zvláštní postupu Vaculík píše: „*ve*

⁵¹ <http://www.radio.cz/cz/clanek/97646>

⁵² Já jsem oves, P. Kosatík, M. Vaculíková, str.49

⁵³ Literatura je čitelná, V. Karfík, str. 71

*skutečnosti člověk v životě vzpomíná tak, že přeskakuje s předmětu na předmět, z času do času. Zvuk jednoho slova vyvolá celý svět vzpomínek.*⁵⁴

Jak si můžeme odvodit z úvodu, *Sekyra* je zasvěcena především vypravěčovu otcovi, kterému patří i poslední věty první kapitoly: „*Já jsem dosti stár, abych o nich (o věcech, které se udály ve vypravěčově vsi při usazování komunistů u moci) mohl rozmlouvat dokonce s tatínkem. Bohužel on však už není dosti živ.*“ (Sekyra, str. 14) Přesto, že je otec již mrtev, dočítáme se v knize dialogy s ním, jeden z nich končí takto: „*Čekal jsem, neodpovídal, ale jelikož jsem si netroufal jeho odpověď představit, není tu uvedena...*“ (Tamtéž, str. 127). Do struktury příběhu Vaculík silně zasáhl též na dalším místě, kdy opět mluví o otci a kde dokonce své předchozí řádky popírá: „*Lžu! Tehdy jsem takto přesně neuvažoval. Tehdy jsem jenom cítil těžký neklid nad druhým životem svého otce.*“ (Tamtéž, str. 146)

Sekyra je sice psána s použitím autobiografických prvků, předně se ale jedná o román, kde autorovy vzpomínky představují jakousi základní kostru, kterou si občas vypomáhal, jinde však vypouštěl, a kde podstatnou roli sehrála jednoznačně autorova fikce. Nemůžeme proto předcházející vypravěčovy věty brát naprosto pravdivě, může se totiž jednat o autorovu promyšlenou fikci, která má za úkol čtenáře do děje více vtáhnout. Přesto, máme před sebou v *Sekyře* podobnou strukturu vyprávění (odbíhání od myšlenek, jejich následné popírání apod.) jakou můžeme naléznout v pozdějším ČS, v kterém bylo použito přiznaných životopisných prvků mnohem více. Lze se tedy dle mého názoru oprávněně domnívat, že struktura *Sekyry* je opravdu založena na Vaculíkových nesouvislých vzpomínkách, ač už jich jako autor mohl využít různě podle potřeby příběhu nebo zámyslu.

B. Stylizace

„*Nepsal jsem zprávu. Nepsal jsem kroniku,*“⁵⁵ tvrdí Vaculík a odpovídá tak na otázku nakolik pravdivé jsou události v *Sekyře* obsažené. Ukazuje nám tak znovu, že ačkoliv by se v jeho románu daly najít děje, jež se skutečně udály, a stejně tak i postavy a místa, která se v románu objevují, nemusí být v knize popsáno vše vždy přesně – to ani není Vaculíkův cíl. Vaculík v *Sekyře* pracuje mimo jiné se svou pamětí, se svým pohledem a názorem na věc a tím, že se stylizuje do vypravěče v první osobě, tím, že pojmenovává jmény jen postavy mimo rodinu, nebo i tím, že hovoří se svým mrtvým otcem, tuto skutečnost potvrzuje. Vhledem do

⁵⁴ Texty, literární čtvrtletník, č.19, ročník V. Publikováno poprvé ve sborníku Valašsko v roce 1968

⁵⁵ (Tamtéž)

autorovy práce mohou být tyto jeho vlastní řádky: „*Lidé bývají zvědaví hlasitě např. na to, zda „je to pravda“. Obyčejně se tím myslí, zda opravdu, když on tam šel, tak ho potkal. Tak tedy říkám, že nepotkal, ale potkal jiného.*“ (Tamtéž) Autor tedy opět poukazuje na to, jak byla pro něj při utváření příběhu *Sekyry* stylizace autobiografie podstatná, a to natolik, že změnila i styl jazyka dvou kapitol. Ty se totiž na rozdíl od zbytku děje odehrávají v Praze. Autor k tomu uvádí: „*Je to věc odstupů. Od dětství odstup mám, od Prahy a svého nynějšího způsobu života ne. Nejráději bych byl ty pražské události vypustil.*“⁵⁶

Vaculík nepoužíval stylizace pouze při používání autobiografie, ale například i v používání jazyka, který je v *Sekyře* zvlášť důležitý: „*Někteří lidé se domnívají, že jsem místy užíval dialektu. Rodilý valach vidí, že nikde. Je to stylizace.*“ (Tamtéž) Vaculík používal v první instanci skutečně své rodné nářečí, ale jelikož by „*ve skutečnosti přesný dialekt vypadal by tu nemožně,*“ (Tamtéž) podřídil ho do své knihy stylizaci, která je pro laika nerozpoznatelná a která prohlubuje v čtenářích pocit, spolu s působivým vykreslením přírody, že děj se skutečně odehrává na Valašsku. „*Dvě tři slova ve větě, koncovka, odlišná kvantita – a už je tu dojem, jako by se mluvilo dialektem.(...) Ještě tak nejvíc bral jsem z mluvy svého rodiště syntax, určité schvály jsem si vytvořil v duchu našeho nářečí*“ (Tamtéž; zkráceno) Pozornosti vhodná je též již jednou zmíněná věta „*škaredý škvárový násep*“ v souvislosti s Vaculíkovou větou: „*Jen hlupák může například napsat: myslíš–li. Slyšíte to šišlání?*“ (Tamtéž) Zdá se, že autor záměrně učinil zmíněnou větu šišlavou, aby tak podtrhl nepříjemnou atmosféru přeměny krajiny, za kterou mohl i jeho otec.

To vše nám ukazuje, jak moc Vaculík pracoval v *Sekyře* s jazykem; je tu patrná téměř filologická vášeň. Taktéž nám to dává nahlédnout do způsobů, projevů a hloubky stylizace nejen jazykové úrovně. Tím, že autor vědomě a velice propracovaně stylizoval svůj literární jazyk tak, aby vypadal jako skutečný valašský jazyk, dává tušit, nakolik obratně dokáže nakládat se skutečností a přetvářet ji na fikci. Vidíme zde, že Vaculík nepoužívá v *Sekyře* oněch „naftalínových klišé“ o nichž mluvil v souvislosti se *Smolnou knihou* a že stylizaci nepoužívá pouze k zastření reality, nýbrž slouží mu za podstatnou složku knihy. Pomocí stylizace dává vzniknout času, ději, určitému prostředí, postavám a jejich jednání.

⁵⁶ Literatura je čitelná, V. Karfik, str. 73

5. Morčata

Kniha *Morčata* je obecně považována za román s nejmenším obsahem autobiografických prvků ze všech Vaculíkových beletristických děl. Ve čtrnácti číslovaných kapitolách se před námi otevírá téměř fantaskní příběh bankovního úředníka Vaška, který se jednak snaží zjistit záhadu ztrácejících se peněz, a jednak vychovává ve svém bytě, kde žije se svou rodinou, morčata, jež podrobuje častým zkoumáním a někdy i velice nehumánním experimentům. Kniha poprvé vyšla roku 1973, a to samizdatově jako první svazek vzniknuvší edice Petlice. Na *Morčata* již byla uzavřena nakladatelská smlouva 1. ledna 1970, ale kniha nemohla být z důvodu „*změny v kulturně politickém zaměření (...) ediční činnosti*“ (Morčata, předsádka; zkráceno) v nakladatelství Československý spisovatel vydána. Z předešlého vyplývá, že *Morčata* byla napsána již v roce 1969 nebo dříve, a kdyby oním rokem byl skutečně 69, pak by rozdíl mezi vydáním *Sekyry* a dopsáním *Morčat* mohl být pouze tři roky. Připomínám tuto okolnost z důvodů neobvyklé podobnosti obou těchto Vaculíkových beletristických děl, podobnosti, jejíž základ bychom možná mohli naleznout v autorově vlastní biografii. Tomuto tématu se budu věnovat v kapitole tomu určené.

5.1. Autobiografické prvky v Morčatech

Ačkoliv *Morčata* vyznívají na první pohled tak, že v nich autor nepracoval se svou biografií tolik, jako se ukazuje v jeho pozdějších knihách, zvláště v ČS, přesto i zde můžeme naleznout určité prvky, které mohou pocházet z Vaculíkova života.

V knize se seznamuje s bankovním úředníkem Vaškem, jeho ženou, učitelkou Evou, a dvěma syny s Pavlem a Vaškem. Zde se tedy ještě neshledáváme s přímým použitím autobiografie, Vaculíkovi synové se jmenují Martin, Ondráš a Jan. Avšak zjišťujeme v příběhu informaci, že Vaškovi, který plní funkci vypravěče, jelikož je příběh opět vyprávěn v 1. osobě j.č., je „*téměř čtyřicet roků*.“ (Morčata, str. 10) Když si dopočítáme věk autorův, který se narodil roku 1926, vidíme, že Vaculíkovi bylo v době prvního pokusu o vydání, v roce 1970, 44 let. (Můžeme taktéž počítat s tím, že napsat *Morčata* nebyl čin jednoho roku či že dílo k vydání nešlo hned, jak bylo napsáno.) Mezi věkem Vaška a Vaculíka existuje tedy jistá podobnost.

Druhým vloženým, pravděpodobně autobiografickým prvkem, je vztah Vaška k ženám a sexu jako takovému: „*Pavel nám o tom příběhl podat zprávu, když už jsme s Evou*

leželi potmě a zabývali se docela jinými věcmi.“(str. 18) Dále můžeme číst: „*líbí se mi děvčata, ale větší, než jste zatím vy, milé.*“(str. 90) V této jedné větě z mnoha se zároveň obrací na čtenáře, které si vypravěč představuje jako děti. Vpravdě nejzajímavější částí textu vztahující se k tomuto tématu je rozhovor Vaška a Evy: „*A co když budu chtít jít za nějakou ženskou? Doprovodím tě a počkám před domem, říká.*“(str. 104) V jistém nadneseném smyslu v tomto vidím úděl Vaculíkovy manželky Madly. Jak víme, Vaculík měl za svůj život několik žen, přesto se s ním manželka nerozešla a situace přetrpěla. V *Já jsem oves* praví: „*Bylo to potom, co mi byl prvně nevěrný, se ženou, která má v Českém snáři jméno Zdena. Někdy v šedesátém sedmém, okolo Vánoc, nebo v šedesátém osmém na jaře.*“(str. 102) Jestli měla Marie Vaculíková pravdu, pak předešlá věta „*A co když budu chtít jít za nějakou ženskou,*“ nemusela být zcela autorovou fikcí, ale přetvořeným obrazem Vaculíkových myšlenek.

Konečně nejviditelnějším prvkem autobiografie jsou samotná morčata, která Vaculík skutečně choval, a možná i v době před napsáním knihy či při ní. Dozvídáme se to z *Já jsem oves*: „*Když byli kluci malí a měli morčata, já jsem vlastně s každým tím morčetem, když už bylo staré, prožila jeho umírání.*“(str. 117) A také z obrázkové přílohy této knihy, kde vidíme nejmladšího z manželských synů Jana, který měl v době vydání *Morčat* v roce 1970 dvanáct let, jak jako dítě vykukující zpoza modelu železnice složené v pokoji drží v ruce morče. Jelikož na nedatované fotce není patrné zda je Janovi pod dvanáct let⁵⁷ a přímo to nevyplývá ani z Madliny výpovědi, nemůžeme přesně určit, zda morčata předcházela *Morčatům* či naopak. Přesto nacházíme zřejmý vliv mezi nimi a bylo nutné na něj upozornit.⁵⁸

5.2. Podobnosti Morčat a Sekyry

Jak jsem napsal v úvodu, časový rozdíl mezi vydáním *Sekyry* a *Morčat* byl relativně velmi malý, a to je u Vaculíka neobvyklý jev. Mezi *Rušným domem* a *Sekyrou* jsou sice jenom tři roky, ale mezi *Morčaty* a ČS už deset let, mezi ČS a *Milými spolužáky* šest let, mezi jimi a *Jak se dělá chlapec* opět šest let, dalších osm let trvalo vydání *Cesty na Praděd*.

⁵⁷ Fotky jsou sice řazeny chronologicky a některé z nich jsou dokonce datovány, přesto výjimky se najdou a mezi fotkami z 60. let najdeme i jednu z let 50. Nemůžeme tudíž způsob seřazení fotek považovat za směřodátný. Fotka s Janem a morčetem se nachází mezi fotkami pocházejících z větší části, až na onu jednu výjimku, ze 60. let.

⁵⁸ Sám bych se klonil k názoru, že Jan na fotce je mladší 12 let a morčata byla ve Vaculíkově bytu přítomna před napsáním stejnojmenné knihy; už z toho důvodu, že Vaculík při psaní používá často a mnoho autobiografických prvků. Jelikož však jeden tento fakt by bylo obtížné ověřit, nechávám si svůj názor do poznámky.

Domnívám se, že krátká doba mezi vydáním *Sekyry* a *Morčat*, ve Vaculíkově psaní beletrie událost takřka ojedinělá, mohla způsobit, že se některé prvky vědomě či nevědomě otiskly či určitým způsobem přenesly z jedné knihy do druhé. Vaculík tvrdí: „*Já po sobě knížky nikdy nečtu, jaksi mě odpuzují.*“⁵⁹ A pokud budeme tomuto autorovu stanovisku důvěřovat, můžeme se přiklonit k tomu názoru, že určité podobnosti mezi *Sekyrou* a *Morčaty* způsobil spíše nevědomý akt.

Nebudu se zde věnovat prvkům, které ve Vaculíkových dílech nacházíme společné a kterým se bude věnovat samostatná kapitola (např. touha po ženách, touha po přírodě), zde se omezím pouze na *Morčata* a *Sekyru*. V těchto dvou knihách totiž nacházím mnohem více podobnosti, než v jakýchkoliv jiných dvou Vaculíkových knihách.

První podobnost je čistě formální, týká se rozčlenění příběhu na podobně dlouhé kapitoly (připomínám, že v *Sekyře* nacházíme kapitol patnáct, v *Morčatech* devatenáct), což u Vaculíka, v budoucnu zběhlého spíše v deníkovém podání, není častým jevem. Zajímavější spřízněností obou knih zaznívají z úst Vladimíra Karfíka: „*Morčata znamenají oproštění kompoziční i jazykové, nápadné a ostentativní: autor předstírá, jakoby psal knížku pro děti. Je to ovšem figl. Máme v dobré paměti obdobný kompoziční trik v Sekyře: návštěva bratra jako motivace a základní prvek vnější kompozice knihy.*“⁶⁰ Tedy druhou podobností je fakt, že Vaculík rozehrává příběhy v obou knihách pomocí podobného způsobu. O třetí podobnosti též mluví Karfík: „*Morčata se odehrávají výhradně tam, kde ony dvě pražské kapitoly (ze Sekyry)(...) Tady, v proměně prostředí, myslím, je i příčina radikální proměny jazyka a v proměně jazyka je pak hlavní jinakost Morčat.*“ (Tamtéž; zkráceno) Karfík odkazuje na to, že *Morčata* se dějí v „*nechutném pražském světě,*“ (Tamtéž) a to dle něj způsobilo, že v nich nenajdeme tak působivý jazyk jako v *Sekyře*. Čtvrtou podobnost vyjadřuje názor Miroslava Zelinského: „*Podobně jako v Sekyře i zde (v Morčatech) V. zdůrazňuje ideový záměr zvýznamněním výpovědního způsobu,*“⁶¹ který poukazuje na rostoucí agresivitu vypravěče *Morčat*, jež vygraduje změnou jeho výpovědi z první na třetí osobu j.č.: „*Jsem na konci možnosti, které tato osoba dává. Není žádnému autorovi lehké, má-li popravdě napsat: 'Když se jeho hlava objevila nad hladinou, zatlačil jsem ji znovu pod vodu a držel'*(...)“ (Morčata, str. 107; zkráceno)

Kromě těchto všech podobností, které se nacházejí v rovině stylové, můžeme mezi oběma knihami najít podobnosti dokonce i dějové, a to hned na dvou místech. V té první

⁵⁹ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=35>

⁶⁰ <http://ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=39&PHPSESSID=b358df027b85f6867dafbcd454967ed6>

⁶¹ Slovník české prózy, kol. autorů, str. 403

dochází k nalomení důvěry mezi otcem a synem. V *Morčatech* si vypravěč ukrývá svůj spis, který si o morčatech pravidelně vede, do vystýlky jejich klece. O spise ví krom něho už pouze syn Pavel, který má za úkol podestýlku měnit. Taktéž má zakázáno si ve spise, ve kterém jsou popisována různá mučení, která morčata musela podstoupit, číst: „*„A můžu si v tom číst?“ zeptal se. „To bych si, chlapče, nepřál“ (...)* „*Nemíním tedy,“ řekl.*“ (Morčata, str. 105; zkráceno) O několik stránek později se dovídáme: „*Pavel je nemocný a vypadá to s ním divně. (...)* „*Pošleme pro zvěrolékaře,“ pravil jsem pro zasmání. „To už je pozdě,“ řekl Pavel a rozbrečel se naplno. (...)* „*Co se ti stalo, Pavle?“ „Nic se mi nestalo.“ „Nechceš mi něco povědět?“ zeptal jsem se. „Nechci ti nic povědět a nic ti nepovím!“ vykřikl.* (Tamtéž, str. 110; kráceno) Podobnou ztrátu důvěry mezi otcem a synem můžeme naleznout též v *Sekyře*, kdy Otec před manželkou a svým synem-vypravěčem obhajuje své komunistické názory: „*„Nemám pravdu?“ otočil se v chůzi přímo ke mně, zastavil se. „Ne,“ řekl jsem hlavně, protože to bylo nejdůležitější, i když to rozhodně nebylo všechno. Ale toto byl těžší konec. Díval se v zastavení na mě. Potom přešel ke dveřím, vzal z věšáku zimník a klobouk. „Dobrou noc, rodinko,“ řekl odpoledne. (...)* ...*když přišel tatínek. A jako by nic. (...)* „*Nebásni a táhni spat,“ řekl maminka (...)* „*Ani se k ní neobrátil, díval se na mě. „Slyšíš to? Prý táhni!“ imitoval s otrčeným pyskem. „Táhni! Táhněte, hombre!“ a vytáhl z kapsy pistoli. Ledově a jako ne ze své vůle vztáhl jsem po ní ruku. Obrátil ji a podával mi rukojetí napřed. „Chceš si bouchnout? Jsi můj syn. Prvorozený“*“ (Sekyra, str. 69-70) Vidíme zde, že ačkoliv bylo hlavní téma přítomné v obou uvedených citacích, látku Ludvík Vaculík do příběhu zapracoval různě. V *Sekyře* se setkáváme s hustější a vyhocenější atmosférou, máme zde zobrazený přímý konflikt mezi otcem a synem v podobě zbraně, která je vložena přímo otcem do synových rukou, míříc na prvního z nich. V *Morčatech* zase má rozkol mezi otcem a synem surrealistického nádechu: ztracená důvěra k otci je vyjádřena ochořením syna a navracena je obětí jednoho z morčat, které otec-vypravěč nechá na pospas černé kočce.

Druhá podobnost nastává ve vtipných rozhovorech mezi otcem a synem, které se vyznačují krátkými přesnými větami a rychlým střídáním promluv obou aktérů. Opět však vidíme, že v *Sekyře* byla látka zpracována jinak. „*„Dals králikum?“ zeptal se tatínek a naklepával kosu. „Dal,“ řekl bratr na Slovensku. „Měls nedávat!“ zvolal tatínek lstivě. „Však jsem nedal!“ zvolal bratr. A sem, jak zůstala ve dřevě hluboká rýha, dopadlo kladivo.*“ (Sekyra, str. 18) A v *Morčatech* nacházíme sice delší rozhovor mezi otcem a synem, ale psaný v podobném způsobu: „*„Kdy míniš vyčistit morčatům kotec?“ ptám se. „Mínil jsem to udělat dneska,“ odpovídá rozmyslně. „Proč upustils od svého úminku?“ „Já jsem od něho zatím neupustil. Přeci.“ „To je dobře,“ pravím. „Jenom by bylo pro nás oba zajímavé, jestli bys*

to udělal, kdybych ti to teď nebyl připomněl. ‘, *To bych asi udělal. Ne asi, ale určitě.* ‘
“(Morčata, str. 90) Zde je rozhovor s více komickými prvky, je napsán totiž ve stylu *Morčat*, přesto i zde můžeme vidět jedno téma, kdy otec zjišťuje, zda byla nutná pravidelná práce, kterou měl na starosti syn, udělána.

Je z tohoto patrné, že *Sekyra* neovlivnila napsání *Morčat* pouze ve stylistické rovině, ale můžeme najít i místa, kde ovlivnila děj. Ve Vaculíkových knihách můžeme najít hodně prvků všem či vícero knihám společných, ale v žádné z nich neobjevíme takovou vnitřní spřízněnost jako právě v *Sekyře* a v *Morčatech*; ani v ČS a JDCh, kteréžto knihy jsou obě napsány v deníkových záznamech a setkáváme se v nich s podobnými postavami.

6. Závěr: Autobiografie napříč Vaculíkovými romány

Závěrem bych shrnul ty autobiografické prvky, které se častěji než jiné objevují společně ve víceru Vaculíkových knih. Některé vyvěrají z doby, ve které Vaculík psal (viz komunismus), některé z autorova naturelu (viz ženský prvek), některé přímo z autorových zážitků. Věnovat se zde budu především knihám, kterým jsem věnoval předešlé kapitoly. Jmenovitě se jedná o *Sekyru*, *Morčata*, *Český snář* a *Jak se dělá chlapec*, ač se mohu zmínit též o prvotině *Rušný dům* nebo o *Hodinách klavíru*. Každá z následujících podkapitol je určena vždy jednomu důležitému prvku, který Vaculík vzal ze svého životaběhu a vsadil ho do svých knih. Tyto prvky jsou vypravěč, ženy, komunismus (StB), otec a příroda.

6.1. Prvek vypravěče

Prvním společným prvkem všech zde referovaných knih je výrazná postava vypravěče. Až na mizivé výjimky (viz *Morčata*), tato postava jedná a hovoří pouze v 1. osobě j.č. Dle Karfika Ivan Klíma nad Vaculíkovým psaním pronesl větu: „...že literatura, to je pro Vaculíka ,svět viděný mýma očima, můj příběh, mé zážitky, mé pocity – zatím nic víc.“⁶² I když tento citát je jistě nadnesený, přesto se ve jmenovaných Vaculíkových dílech setkáváme s podobným vypravěčem. V *Rušném domě* se setkáváme s postavou vychovatele Lysáka, za nímž je „skryt tž vypravěč, s nímž se později setkáváme v *Sekyře*.“ (Tamtéž) V *Morčatech* se setkáváme s velice stylizovanou postavou vypravěče Vaška, přesto *základní vlastnosti si vypravěč ponechává*.“ (Tamtéž) V ostatních zde referovaných knihách, *ČS* a *JDCh*, je už vypravěč více odhalený, podobně jako v *Sekyře*.

Vypravěč mívá podobný věk jako Vaculík v době svého psaní (viz *JDCh*, *Morčata*, *ČS*), nezřídka má i stejnou profesi. *Rušný dům* vznikl v době, kdy autor pracoval jako vychovatel v *ČKD*⁶³. V *Sekyře* je vypravěč redaktorem, v *ČS* editorem Petlice, v *JDCh* spisovatelem na volné noze, v *Hodinách klavíru* redaktorem Literárních novin; vypravěč má stejnou profesi jako autor v době psaní daného románu. Jedinou výjimku zde představuje kniha *Morčata*, kde se setkáváme s bankovním úředníkem.

Vypravěčovo vyprávění v první osobě, spolu s množstvím biografických údajů autora shodujících se s vypravěčem, vytvářejí ve čtenáři dojem, že čte pravdivý zápis skutečných

⁶² Literatura je čitelná, V. Karfik, str. 71

⁶³ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=34>

událostí (zvláště v datovaném ČS). Čeho však chce Vaculík tímto způsobem ztvárnění dosáhnout je podání přesvědčivého svědectví, o době a o lidech a o svém životě. Jak řekl Vaculík mluvíc o *Rušném domě*: „*Když jsem to psal, neměl jsem tušení, kde končí dokument a začíná román.*“⁶⁴ Vaculík nadřazuje literaturu nad dokumentem: „*Dokument se do mysli čtenáře dobývá rozumovým argumentem. Literatura se domáhá pochopení citovou cestou.(...)Poskytuje možnost otřást větším počtem lidí, zalarmovat je.*“ (Tamtéž, str. 103; zkráceno). Vaculík tak neustále balancuje ve svých dílech, vypučím-li si jeho slova, mezi dokumentem a literaturou. Dokumentová složka příběhu nás seznamuje s Vaculíkem, v ČS s dobou a disentem, v *Sekyře* s otcem a usazování komunistické moci; a podává nám svědectví rozumem. Složka literatury píše o vypravěči, náladě, vztahu mezi lidmi, vytváří pouto mezi hlavním aktérem a čtenářem a tím proniká přímo do čtenářovy mysli, kterou burcuje. Autobiografie se zde tudíž není pouhým vzorem, na kterém Vaculík uplétá příběh svého románu, ale stává se výsostnou složkou autorova plánu kterak do řad obyvatelstva vnést „*pořádnou dávku neklidu, aby pochopili, že nežijí podle svého, ale podle cizího*“ (tamtéž, str. 104). Tato věta platí o všech Vaculíkových knihách napsaných před rokem 89, v pozdějších jeho dílech dle mého názoru autobiografie přímo tuto roli nehraje a je skutečně jakousi kostrou Vaculíkova příběhu; mluvím o *Hodinách klavíru* a z části i o JDCh. Madla Vaculíková řekla: „*Vaculíka nikdy peníze nezajímaly.(...)To až teď, jak je starý, řekl: Já už píšu jen za peníze. Aby uživil Jožina, mě a sebe.*“⁶⁵

6.2. Ženský prvek

Bez výhrad ve všech Vaculíkových beletristických dílech se setkáváme se silným ženským prvkem. V *Rušném domě* najdeme předobraz Vaculíkova manželky Marie, V *Sekyře* ženský prvek na první pohled ustoupil do pozadí před postavou taty, přesto zde hraje velkou roli vypravěčova maminka a manželka: „*...třeba Sekyru napsal, sám to říká, jako obhajobu taty proti mně.*“ (Tamtéž, str. 119). V *Morčatech* čteme první volání Vaculíkova naturelu (viz citace ze strany 104), v ČS se už setkáváme s mnohem větším počtem významných ženských postav ovlivňujících vypravěče, a to se Zdenou, Helenou, Lenkou a vypravěčovou manželkou Madlou. V JDCh Vaculík postoupil ještě dál a ze své tehdejší družky udělal jednu z hlavních

⁶⁴ Generace, A. J. Liehm, str.101 Taktéž z dobového tisku můžeme číst titulky „*Vůbec ne román, ale kniha pro vychovatele*“ - <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=34>

⁶⁵ Já jsem oves, M. Vaculíková, P. Kosatík, str. 143; zkráceno

postav, mimoto též více otevřel k nahlédnutí sexuální rovinu vztahu, kterou do té doby zamlčoval. V *Hodinách klavíru* se vypravěč stýká s mladou studentkou. Dle Vaculíkova názoru žena dodává příběhu krizi (viz pozn. č. 8), a tím rozbíhá a pohání jeho děj. ČS by bez ženské postavy nefungoval (viz pozn. č. 6), v JDCh by nebylo bez Xenky o čem psát. Na tomto je patrné, jak je princip ženské postavy v autorových knihách důležitý, v některých z nich přímo zásadní. Vaculík nemluvil ve zmíněných knihách o ženách, se kterými se stýkal, jen proto, že jejich předobrazy znal a něco pro něj znamenaly, ale používal je s rozmyslem jako zakládajícího a hnacího prvku příběhu, až na výjimku v *Morčatech*, ve všech zde referovaných knihách. Marie Vaculíková k tomu o svém manželovi podotkla, že ženy, „*to je jeho nejslabší i nejsilnější stránka.*“ (Tamtéž, str. 134)

6.3. Prvek přírody

Prvek přírody je ze všech předchozích prvků zakomponován do Vaculíkových příběhů nejjemněji a přesto nejpevněji a téměř vždy se objevuje hned na prvních stranách textu. *Sekyra* začíná v Praze, ale hned se obrací pohledem na rodné vypravěčovo Valašsko, v *Morčatech* na první straně čteme, jak se vypravěč před 15 lety přistěhoval do Prahy a jak mu schází příroda, v ČS už na straně 11 čteme o Dobřichovicích, které se později v románu objevují ještě mnohokrát. V první větě JDCh vypravěč češe jablka na zahradě.

Prvek přírody sice nesehrává v přímo příběhu větší roli (vyjma *Sekyry*), avšak pro vypravěče má význam základních neměnných hodnot. Tím, že se do ní často vrací nebo na ni odkazuje, ustanovuje její důležitost pro celý příběh.

6.4. Prvek komunismu

Posledním Vaculíkovým zde rozebíraným románem, v němž najdeme prvek komunismu a s ním spojené služby StB a odposlouchávání, je JDCh, který byl psán přímo na přelomu roku 1989. Ve všech do té doby vyšlých Vaculíkových knihách je prvek komunismu přítomen. V *Rušném domě* se setkáváme s „happy-endem“, že smyslem života je členství v KSČ a práce pro obecné blaho. Jak se dovídáme z *Já jsem oves*: „*Ten happy end byl úlitbou, aby knížka vůbec mohla vyjít...*“ (str. 49). V *Sekyře* je vypravěčův tata členem komunistické strany a plní její vůli, což vyhotí jeho vztah se synem. V jinotajných

Morčatech sice nevidíme přímý odkaz na politický systém, můžeme v nich ale například číst větu: „...můžu vzít klobouk a vyběhnout na ulici, kde však už toho tolik nemůžu.“(str. 92) Podobně je dááno do souvislostí i vypravěčovo „vychovávání“ morčat s komunistickými praktikami. V ČS se prvek komunismu objevuje tak silně, že se stává jednou z dějových linií knihy. Čteme zde o výsleších majora Fišera, o odposlouchávání, o disidentech, o StB. Prvek komunismu zde dokonce změnil podobu vyprávění: autor musel udávat mnohdy falešná jména, jiná uváděl jen v iniciálách či značkách, měnit okolnosti či samotné události. V JDCh se setkáváme již jen s mírnějším projevem tohoto prvku, spíše tvoří vzdálené pozadí než jednu z hlavních figur jako tomu bylo v ČS. Jak jsem na začátku psal, Vaculík jednou odpověděl na otázku, proč jeho knihy vydané po roce 89 nejsou skoro vůbec politické takto: „Já jsem psal osobní příběh. Když politika zasahovala do mého osobního života, tak to tam bylo. Když ona do něho nezasahuje, tak tam není.“⁶⁶ Je z tohoto patrné, že prvek komunismu, ač velice ovlivnil psaní ČS i jiných autorových děl, není žádným Vaculíkovým spisovatelským plánem, ale autobiografickou vložkou; o ženách v pozdějších autorových knihách čteme, o komunismu či obecně o politice nikoliv.

6.5. Otcovský prvek

V *Sekyře* je otcovský prvek jasně patrný, je hlavní složkou příběhu. Vypravěč při své cestě za bratrem vzpomíná na svoje dětství a postava taty je všudypřítomnou, vypravěč s ním i posmrtně rozmlouvá. Dokonce i část textu je tvořena přímo tatovými dopisy z Persie domů.

Otcovský prvek se všemožně ve Vaculíkově psaní přetváří a jen v *Sekyře* nabývá nejčistších obrysů. Jednou z mutací tohoto prvku je vychovatelský postoj. Vychovatel přebírá odpovědnost za tradici a za pokračování v morálních principech dosavadní společnosti. V *Rušném domě* nacházíme takového vypravěče, i v JDCh slyšíme větu „A už toho mám dost, za vychovatele tu nebudu.“(str. 178-179). Ostatně v JDCh otcovský prvek přítomen rovněž, sublimuje v postavě vypravěče, který se musí starat o nově narozeného syna Josefa a kterého navíc jakožto vychovatel učí základní morální principy: „Řekl jsem, že válečné hračky neuznávám. Pavla se podivila: ‚A co ten revolver?‘ Vysvětlil jsem jim oběma morální rozdíl mezi kovbojským revolverem a gangsterským samopalem. Chlapec to pochopil.“(str. 234). V *Morčatech* je otcovský prvek nejoslabenější, uplatňuje se jen slabě ve výchově

⁶⁶ <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=6&sid=114>

morčete Ruprechta. V ČS je využití otcovského prvku mnohem zahalenější. V příběhu není role otce rodiny nijak významná, otcovský princip se zde projevuje v dokumentární i literární rovině textu, pomocí které autor seznamuje čtenáře s dobou a atmosférou a tím způsobem se nepřímě stará o výchovu národa. Tento způsob psaní, kdy Vaculík rozumovými argumenty či citem předává svoje názory, a tím vychovává případné čtenáře, je v ČS nejsnadněji patrný, objevíme ho však i v ostatních jeho dílech. V *Sekyře* vidíme v negativním světle vykreslené první kroky komunistů ke sjednocování, v *Morčatech* pochybení jedince týrajícího morčata, v JDCh např. nerovnost vztahu starého člověka a mladé ženy. Otcovský princip, jehož kořeny můžeme nalézt v postavě taty, je v různé míře zastoupen ve všech zde referovaných knihách a jako takový je pro jejich konstituci povýtče důležitý.

7. Resumé

V předcházejících řádcích jsem se pokoušel ve čtyřech referovaných románech nastínit, nakolik a jakým způsobem Vaculík používá při svém psaní autobiografii, případně jsem zjišťoval, co její použití podmiňovalo či ve skutečném světě způsobilo. Tento text byl psán jako základová práce případného budoucího zkoumání v této oblasti. Není tudíž jeho prioritou dojít ke konečnému poznatku, jako spíše pomocí poznatků dílčích vztyčit první body. Téměř ve všech referovaných knihách působí autobiografie jako základní kompoziční princip, výjimku zde představují *Morčata*, ale i v těch, jak bylo ukázáno, autobiografie tvoří nemalou část. Jinými jejími funkcemi jsou např. dokumentace doby či reklama (*Český snář*), iniciace psaní (v *Jak se dělá chlapec* a možná i v případě *Morčat*) a druh msty (vůči ing. Rabanovi a Lence Procházkové), vnitřní vyrovnání se s otcem (*Sekyra*). Též se ukázalo, že některé autobiografické prvky se ve Vaculíkově psaní opakují a nabývají tak v jeho textech zvláštního významu.

8. Seznam použité literatury

Literatura:

- BLAHOSLAV , Dokoupil, et al. Slovník české prózy 1945-1994. 1. vyd. Ostrava: Sfinga, 1994. 490 s.
- ČERNÝ, Václav. Eseje o české a slovenské próze; uspoř. Jan Šulc, Eva Červinková. Praha: Torst, 1994. 190 s.
- HLASY. Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře. 1. vyd. Praha: Torst, 1991. 141 s.
- HOLÝ, Jiří, et al. Český parnas: Literatura 1970-1990: Interpretace vybraných děl 60 autorů. 1. vyd. v GLX. Praha: Galaxie, 1993. 405 s.
- HOZNAUER, Miloslav. Ludvík Vaculík. 1. vyd. Praha : Komenium, 1990. 35 s. \"Bílá místa\" české literatury.
- CHURANĚ, Milan. Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. 1. vyd. Praha: Libri, 1994. 687 s.
- CHVATÍK, Květoslav. Melancholie a vzdor: Eseje o moderní české literatuře. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. 269 s.
- KARFÍK, Vladimír. Literatura je čitelná: k moderní české próze a poezii. 1. soubor. vyd. lomouc: Periplum, 2002. 306 s.
- LIEHM, Antonín J. Generace. 1. vyd. Kolín, Německo: Index (Společnost pro českou a slovenskou literaturu v zahraničí), 1988. 460 s.
- MACHÁČEK, Vítězslav. 50 českých autorů posledních padesáti let. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1969. 211 s.
- PECHAR, Jiří. Nad knihami a rukopisy. 1. vyd. Praha: Torst, 1996. 284 s.
- PROCHÁZKOVÁ, Lenka. Smolná kniha. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1991. 377 s.
- RICHTEROVÁ, Silvie. Místo domova. 1. vyd. Brno: Host, 2004. 230s.
- VACULÍK, Ludvík. Rušný dům. 1963
- VACULÍK, Ludvík. Sekyra. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1969. 175 s.
- VACULÍK, Ludvík. Morčata. 1. vyd. v ČS. Praha: Československý spisovatel, 1991. 131 s.
- VACULÍK, Ludvík. Český snář. 1. vyd. v ČSFR. Brno: Atlantis, 1990. 454 s.
- VACULÍK, Ludvík. Jak se dělá chlapec. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1993. 246 s.
- VACULÍK, Ludvík. Milí spolužáci!: Výbor písemných prací 1939-1976. 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Mladá fronta, 1995 . - 684 s.
- VACULÍK, Ludvík. Hodiny klavíru : (komponovaný deník 2004-2005). 1. vyd. V Brně: Atlantis, 2007. 122 s.
- VACULÍKOVÁ, Madla. Já jsem oves: rozhovor s Pavlem Kosatíkem / Madla Vaculíková, Pavel Kosatík; fot. Luděk Bartoš ...[a kol.] 1. vyd. Praha: Máj; Dokořán, 2002. 154 s.

Periodika:

- HVÍŽĎALA, Karel. Causa Ludvík Vaculík. Reflex. VII. 2006, č. 29, s. 58-61
- KALENSKÁ, Renata. Prezidentování jsem radši nechal Havlovi. Lidové noviny. 22. 7. 2006, s. 11
- OHRYZEK, Josef. Problematická spolehlivost světa: Deníkový román Ludvíka Vaculíka. Respekt, 25. 4. 1994, č. 17
- PYNSET, Robert B. Národ, Bůh a piča. Host, č. 2/2003
- VACULÍK, Ludvík. Umřela. Lidové noviny. 23.10.2007, roč. 20, č. 247, s. 10.
- VACULÍK, Ludvík. Ludvík Vaculík o Sekyře. Texty, literární čtvrtletník, ročník V, č.19

Internet:

FALTÝNEK, Vilém . Markéta toužila po řece. Co dělá dnes?. Český rozhlas [online]. 2007 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.radio.cz/cz/clanek/97646>>

JANKOVÁ, Alena. Ludvík Vaculík [online]. 2005 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.ludvikvaculik.cz/>>

SEDLÁČEK, Jaroslav. Dětství s Chartou bylo dobrodružství, říká nevlastní dcera Ludvíka Vaculíka. Ona dnes [online]. 2009 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW:

http://ona.idnes.cz/detstvi-s-chartou-bylo-dobrodruzstvi-rika-nevlastni-dcera-ludvika-vaculika-179-/ona_ony.asp?c=A090531_131119_ona_ony_ves

